

Mellanrum i staden

- en orienterande studie med en fallstudie från Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård

Urban interstices - an exploratory study and an analysis of "Lunds Ungdoms- och Hemgård's" garden

Författare Maria Odén

Självständigt arbete • 15 hp

Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram
Alnarp 2016

Mellanrum i staden - en orienterande studie med en fallstudie från Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård

Urban interstices - an exploratory study and an analysis of "Lunds Ungdoms- och Hemgård's" garden

Maria Odén

Handledare: Caroline Dahl, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Allan Gunnarsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatarbete i trädgårdsdesign

Kurskod: EX0798

Program/utbildning: Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram

Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2016

Omslagsbild: *Maria Odén*

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: mellanrum i staden, terrain-vague, heterotopi, interstices, margins, appropriation

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

När jag tidigare studerade konst intresserade jag mig bland annat för offentlig miljö och interventioner i denna. Jag kände att det nu fanns utrymme för att belysa en typ av rum, mellanrummen, och att fylla en kunskapslucka som jag tyckte fanns hos mig då jag är intresserad av de ambivalenta platser som jag själv hittills kallat för mellanrum men inte hade så god teoretisk kunskap om vid arbetets start.

Jag hoppas att arbetet du håller i din hand kan ge något i förhållande till vad ett mellanrum har för betydelse i staden, och att du som läsare av det kommer att känna dig inspirerad till att gå ut och upptäcka mellanrummen i staden som de spännande platser som åtminstone jag tycker att de är!

Ett stort tack till min handledare Caroline Dahl, för fin handledning och för att du berikat mitt arbete med den här uppsatsen med mycket kunnande, bra frågor och intressanta tips på författare. För att du hjälpt mig att både lyfta blicken och att snäva in, och för att du tog dig an att vara min handledare trots att du var på andra sidan jorden under tiden!

Det kanske allra största tacket vill jag rikta till min sambo som alltid ser det jag gör och tar del av det samt stöttar och accepterar de val jag lyckas göra. Tack Emil.

Sammanfattning

Uppsatsen undersöker hur mellanrum i staden definieras, och om Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård kan räknas som ett mellanrum i staden. Detta görs bland annat genom en litteraturstudie där mellanrummens karaktärsdrag, vilken typ av aktiviteter som sker i dem, vilken roll de kan sägas ha, och ett antal begrepp kopplade till mellanrum i staden undersöks. Genom litteraturstudien skissas ett verktyg fram: ett teoretiskt ramverk över mellanrum i staden. Ramverket skulle kunna användas för identifiering av mellanrum i staden och dess kvalitéer.

Uppsatsen består även av en fallstudie där en analys av Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård gjorts utifrån litteraturstudien och det teoretiska ramverket. Fallstudien består av observationer av trädgården, intervju med trädgårdens besökare och Lunds Ungdoms- och Hemgårds personal.

Syftet med arbetet är framförallt att bidra till kunskapsutvecklingen om mellanrum i staden och att genom en djupare förståelse kring dem kunna berika oss i vår yrkesroll som planerare och designers.

Resultatet av studien visar att mellanrummen i staden är svåra att slutgiltigt definiera, och att de lämnar utrymme för olika aktiviteter som inte får plats i stadens mer väldefinierade rum.

Studien visar också att mellanrummen i staden kan utveckla diskussionen kring rum. Detta eftersom de problematiserar arkitektens roll i förhållande till utveckling av programmerade miljöer och belyser att vi som programmerar rummen också kan komma att understödja rådande maktordning och normbildning, de problematiserar demokratiaspekten i stadens offentliga rum, och belyser att städer behöver platser som inte fungerar utestängande för det som inte faller inom normen. Uppsatsen kan på så sätt ge oss ett verktyg att kunna argumentera för vikten av mellanrummens existens.

Resultatet av studien visar också genom fallstudien att det går att finna mellanrumskvalitéer i rum med mindre programmering, och kan därför öppna för en diskussion om att skapa den typen av rum i våra städer.

Abstract

This essay examines how to define urban interstices, and it also explores if "Lunds Ungdoms- och Hemgårds" garden is an urban interstice. This is made partly by a literature study where their characteristics, the activities they hold, what part they play in the city, and a couple of concepts connected with urban interstices are being studied. With this essay, a tool for identifying urban interstices and their qualities has been developed.

The essay also contains a case study in which "Lunds Ungdoms- och Hemgårds" garden is analyzed on the basis of the literature study and the tool. The case study is made from interviews and observations made at the location.

The intentions of this study is to contribute to the development of knowledge of urban interstices and through a deeper understanding see how it can enrich our professional capacity as planners and designers.

The results of this study show us that the urban interstices are hard to definitively define, and that they give space for activities that are having difficulties existing elsewhere in the city. The results also show that the urban interstices can contribute to the discussion of rooms, because of their capacity to problematize the architect's role on developing programmed spaces. They also highlight the fact that the ones that program the spaces also may help the existent power structure and standard-settings. The urban interstices also problematizes the democracy of the public spaces in the city as well as highlight the fact that the city needs a type of places that do not exclude what doesn't follow the norm.

The results of the study can give us the tool to argue for the importance of the existence of urban interstices. The study also show us that there are qualities found in the urban interstices which can also be found in the less programmed spaces of the city. This can open up a debate about creating less programmed spaces in our cities.

Innehållsförteckning

Inledning

Bakgrund.....	1
Syfte och mål.....	1
Frågeställning.....	1
Genomförande och avgränsning.....	2
Metod och material.....	2

Mellanrum i staden i teorier och texter

Mellanrum i staden.....	3
Mellanrummens karaktäristik.....	4
Vad som praktiskt sker i mellanrum i staden.....	6
Mellanrummens roll i staden.....	7

Begrepp kopplade till mellanrum i staden

Heterotopi.....	9
Terrain-vague.....	11
Dominering-Appropriation.....	13
Strategi-Taktik.....	15
Taktisk appropriation-Strategisk appropriation.....	18

Teoretiskt ramverk.....19

Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård: en studie av ett möjligt mellanrum i staden

Lunds Ungdoms och hemgård- vad är det?.....	20
Överblick över trädgården och dess placering i Lunds centrum.....	21
Observationer och intervjuer.....	22
Vad sker på platsen?.....	22
Gradavordning/styrningsamtuttaladefunktioner/programmeringpåplatsen.....	23
Olika typer av appropriationer av platsen, vad och vilken typ?.....	26
En bortglömd, övergiven och stökig plats?.....	27
Vilka grupper finns representerade på platsen?.....	28
Känslan av att kunna göra saker ostört/ hur observerad känns platsen?.....	28
Har myndigheterna kunskap om platsen?.....	30
Skiljer sig platsen från andra offentliga rum i stan?.....	30
Hur överensstämmer fallstudien med litteraturstudien?.....	30

Diskussion.....32

Analys av metodval och källor.....	35
Slutsats.....	36

Källförteckning.....37

Figurförteckning.....38

Bilagor.....39

IntervjufrågorLundsUngdoms-ochHemgårdsträdgård2-3/22016.....	39
--	----

Inledning

Bakgrund

Innan kursen började funderade jag över vad jag ville göra för typ av kandidatuppsats. Min sambo som arbetar på Lunds Ungdoms- och Hemgård, gav mig tipset att jag kunde göra ett arbete om deras trädgård. Mitt sökande efter ämne att skriva den här kandidatuppsatsen om gjorde alltså att jag hamnade i Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård på Kiliansgatan 11 i Lund. Det är en till synes eftersatt bit parkmark mitt i staden som efter en renovering i början av 2000-talet nu kan tyckas ovårdad igen.

Lunds Ungdoms- och Hemgård är en ideell förening med årsmötet som högsta beslutande organ och som arbetar för att skapa en mötesplats mellan människor i ”...en gemytlig miljö präglad av tolerans, öppenhet och respekt.” (Lunds Ungdoms- och Hemgård u.å.). Då jag själv i flera år varit mer eller mindre aktiv medlem i ”Hemgården” som föreningen också kallas, har jag flera gånger blivit ombedd att inventera trädgården innan Hemgårdens personal har utfört skötsel av den ”så inget fint tas bort”.

Jag visste att jag inte ville rita ett designförslag, utan snarare hade lust att fördjupa mig mer teoretiskt kring något som intresserar mig och som jag tror kan berika diskussionen kring de rum vi arbetar med som trädgårdsdesigners. Kanske för att jag ibland tycker att utformningen av platser och diskussionen kring dem kan verka statisk och formbaserad istället för dynamisk liksom handlingen som tar plats i dem.

Vid eftertanke kring trädgården dök orden mellanrum i staden upp.

Mellanrum, och handling som skapande av rum. Det senare kom jag i kontakt med i utbildningens projektkurs trädgård i Ignasi de Solà-Morales (1999) text *Plats: Permanens eller produktion* och har även sedan tidigare varit intresserad av, då genom konst.

Mellanrum i staden är precis som arkitektur och parker en del av staden (Cupers och Miessen 2002). De är rum som jag och säkert många andra som arbetar med utformning av rum fascinerar av. Kanske bland annat för att vi ser att de används trots att ingen tycks ha designat dem.

Vad karaktäriserar dem, vad händer i dem, och vilken roll har de i staden? Är de bara överblivna övergivna platser i väntan på att något ska ske i dem eller har de andra kvalitéer? Kvalitéer som vi kan lära oss något av och som gör dem till viktiga delar av staden?

I inledande sökning på ämnet mellanrum i staden dök ord som möjlighet, heterotopi och frizon upp, vilket gjorde mig intresserad att gå vidare i arbetet med uppsatsen.

Syfte och mål

Syftet är att undersöka vad stadens mellanrum är. Syftet är dels personligt: att fylla en kunskapslucka som jag tycker finns hos mig då jag är intresserad av de ambivalenta platser som jag själv hittills kallat för mellanrum. Men det är framför allt att kunna bidra till kunskapsutvecklingen kring mellanrum i staden och att genom djupare förståelse kring dem kunna berika oss i vår yrkesroll som planerare och designers.

Målet med arbetet är att ta reda på vad som finns skrivet om mellanrum i staden för att sedan jämföra det med Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård och på så sätt få/ge en djupare förståelse för vad det är för plats, samt öka förståelsen för vad mellanrum i staden är. Under arbetets gång har det blivit tydligt för mig att arbetet kan komma att hjälpa Lunds Ungdoms- och Hemgård att reflektera över vilken roll deras trädgård har i verksamheten, men det är inte ett mål från min sida att göra studien där för att influera hur verksamheten bedrivs.

Frågeställning

Hur definieras mellanrummen i staden i teorier och texter?

Kan Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård räknas som ett mellanrum i staden?

Genomförande och avgränsning

Genomförandet består i att göra en sammanställning av teorier och begrepp kopplade till mellanrum i staden, samt att jämföra denna studie med en fallstudie där Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård genom observation av platsen och intervjuer undersöks utifrån frågeställningen om den kan räknas som ett mellanrum i staden. Inga andra geografiska platser undersöks.

Avgränsningen i arbetet består bland annat i att jag inte undersöker platsbegreppet. Jag är medveten om att det finns en mängd skrivet om detta begrepp, men har valt att fokusera på mellanrum i staden och inte platsbegreppet.

Avgränsningen består också i att arbetet genom litteraturstudier endast undersöker mellanrum i staden, inte andra typer av frizoner.

I arbetet undersöks Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård ur ett användarperspektiv. Tiden för insamlande av material, det vill säga vinter 2015/2016 är även den en avgränsning, och kan samtidigt utgöra en begränsning för möjligheten att få en bild av hur platsen används under andra och mer utomhusaktiva årstider. Det har säkert även avspeglats i vilka som rört sig på platsen och därmed blivit möjliga att intervjuas och observera, samt vilka aktiviteter som ägt rum på platsen vars spår blivit möjliga att studera.

Metod och material

Uppsatsen består av en deskriptiv litteraturstudie (Patel & Davidson 2003) som syftar till att beskriva teorier som finns om mellanrum i staden samt begrepp som är kopplade till mellanrum i staden. Utifrån litteraturstudien sammanställs ett teoretiskt ramverk som syftar till att beskriva vilka kvalitéer som finns i mellanrum i staden, samt att beskriva vad mellanrum i staden är för något.

Litteraturen har dels tagits fram genom sökande på ämnesord som mellanrum, mellanrum i staden, heterotopi och terrain vague i slu-bibliotekets sökverktyg PRIMO, google, google scholar och LIBRIS. Delar av litteraturen har tagits fram genom att leta i källförteckningar i böcker, texter och uppsatser som varit intressanta för ämnet. Andra delar av litteraturen har jag genom diskussion och tankar som under arbetets gång dykt upp fått tips på av min handledare.

Lina Olssons (2008) doktorsavhandling *Den självorganiserade staden Appropriation av offentliga rum i Rinkeby* har använts för att ge förståelse kring begreppen appropriation-dominans (Lefebvre) och taktikstrategi (de Certeau) till den här uppsatsen.

Då jag inledningsvis uppfattat Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård som ett mellanrum i staden har en mindre fallstudie (Patel & Davidson 2003) av denna gjorts utifrån litteraturstudien. Fallstudien består av observationer av verksamhet och spår av verksamhet i trädgården, samt min egen upplevelse av och kunskap om platsen. Den består även av halvstrukturerade intervjuer i trädgården med platsens användare om hur de använder och upplever platsen, samt öppna intervjuer med gårdens personal under de stunder som en paus tagits från arbetet utomhus. Sättet att välja intervjupersoner har bestått i att jag befunnit mig i trädgården och frågat dem som kommit dit om de kan tänka sig att bli intervjuade om platsen. Ett par av intervjuerna har skett kvällstid inne på Hemgården. Då har intervjupersonerna själva kommit fram och velat bli intervjuade. Vissa av intervjuerna spelades in, andra nedtecknades under tiden som de pågick. Resultaten av intervjuerna redovisas sammanvävt med resultaten av observationerna. Därefter har en analys av fallstudien gjorts för att se om/hur det studerade fallet stämmer överrens med mellanrumsbeskrivningarna från litteraturstudien. Litteraturstudien har gjorts för att jag ska kunna orientera mig i ett ämne som intresserat mig men som jag inte hade mycket kunskap om innan arbetet med uppsatsen, och fallstudien har gjorts för att få en verklig plats att prova teorierna på.

Mellanrum i staden i teorier och texter

”Stadens mellanrum består ofta av små enklaver som upplevs vara i otakt med omgivningen, områden som av en eller annan anledning, mer eller mindre tillfälligt ”blivit över”. Dessa platser utmanar vedertagna gränsdragningar, inte bara genom sin geografiska position, utan också genom att utgöra ett gränsland mellan natur och kultur, mellan privat och offentligt och mellan dåtid, nutid och framtid.”

(Saltzman 2009b, s. 9)

Mellanrum i staden

Etnologen och landskapsforskaren Katarina Saltzman (2009b) beskriver i det inledande kapitlet i boken *Mellanrummens möjligheter: studier av föränderliga landskap* mellanrummen som en del av vår tids kulturlandskap och en del av vår vardagliga miljö. Saltzman menar att mellanrummen lämnar plats för det oförutsedda, att de på så sätt blir en förutsättning för en välplanerad stad och att de utgör en viktig potential för utveckling. Hon menar att mellanrum kan vara områden som hoppats över av planerare då staden byggs ut och fungerar då som marginaler i planeringen av staden. Ibland finns planer för hur områdena ska användas i framtiden, men de utgör under tiden ett vardagslandskap för de människor som använder området. Mellanrum i staden kan också vara områden som väntar på att tas i bruk efter att tidigare verksamheter försvunnit. Det är en typ av mellanrum som enligt Saltzman är vanliga i bland annat gamla industristäder. Mellanrum beskrivs vidare som platser som har en dubbelnatur, de kan sägas både vara innehållslösa och laddade med betydelser. Just deras dubbelnatur verkar göra att de ”...framhålls som platser med potential för kreativitet, gränsöverskridanden och nyskapande.” (Saltzman 2009b, s. 14). De kan vara tomma, övergivna, och samtidigt laddade, mötesplatser mellan rum, aktiviteter och människor. Saltzman (2009b) framhåller mellanrummen som landskap i förändring och menar att mellanrummen blir ett sätt att ifrågasätta uppfattningen om landskap som stabila och oföränderliga. Mellanrum kan också ofta vara rum i oordning, och Saltzman har citerat socialantropologen Mary Douglas angående det oordnades potential.

”Oordning som sådan är således utan begränsningar: inget bestämt mönster har bildats hos den utan dess potential för mönsterbildning är obegränsad. Därför fördömer vi inte bara oordning, även om vi eftersträvar att skapa ordning. Vi inser att den är destruktiv för existerande samhällsmönster, men också att den inrymmer utvecklingsmöjligheter. Oordning symboliserar såväl fara som kraft.”

(Douglas 1997 se Saltzman 2009b, s. 15)

Arkitekturforskaren Kenny Cupers, och forskaren och arkitekten Markus Miessen, skriver i boken *Spaces of uncertainty* (2002) om utrymmen som de vill kalla för marginaler (*margins*), vilka kan förstås som stadens mellanrum, framförallt i förhållande till stadens övriga arkitektur och dess offentliga rum.

De verkar hålla med Saltzman (2009b) om vilka platser som kan beskrivas som mellanrum i staden och vad som kan ha orsakat dem, med ett par tillägg, bland annat historiska krafter, krig, politik och ideologier, och ger en hel del exempel på vad som sker i stadens marginaler.

Cupers och Miessen (2002) ger en bild av Berlins stadsbild som enligt dem är söndersliten av historiska krafter med ärr från politik och ideologier, bygget av Berlinmuren och dess fall, samt efterkrigstidens förnyelseprojekt och vad de kallar de senaste stora arkitektoniska gesterna. De beskriver att det överallt mellan arkitekturen och de stora parkerna och grönområdena i staden finns överbliven mark, bland annat tågspår från infrastrukturen som byggdes då Berlin var delat.

Cupers och Miessen menar att Berlin är en stad med mycket av vad de kallar för ”...inner peripheries, sudden changes, breaks, voids and inconsistencies.” (Cupers & Miessen 2002, s. 54) och menar att staden både har ett överskott och ett underskott av arkitektur.

De talar om *residual sites* (överblivna/obrukade platser) vilka kan vara inhägnade platser i väntan på att något skall byggas på dem, antingen bara små utfyllnadsplatser mellan kvarter, eller större post-industriella platser, utrymme lämnat efter muren- vilket ofta används som transportkorridorer för fotgängare och cyklister i Berlin, eller gamla outnyttjade tågspår. (Cupers & Miessen 2002)

Även området som utgör gränsen mellan stad och land, stadsranden, är enligt Saltzman (2009b) ett mellanrum i staden, men det är framför allt mellanrummen i de mer centrala delarna av staden som beskrivs i den här uppsatsen.

Mellanrummens karaktäristik

Mellanrummen är ofta till synes övergivna eller överblivna och skräpiga, i vissa fall är de mer eller mindre vanvårdade utrymmen (Saltzman 2009b). De flesta av mellanrummen (*margins*) ligger osynligt jämte arkitekturen (Cupers & Miessen 2002). Cupers och Miessen refererar till van Dijk som säger att *the void*, vilket jag valt att förstå som mellanrum, betyder frånvaro av arkitektur. Mellanrummen (*the void*) kan upplevas på två sätt: antingen som ett öde utrymme som saknar något eller som ett utrymme fyllt av möjligheter i och med att tomheten också signalerar att det är ledigt.

Cupers och Miessen (2002) menar att den som söker efter stadens identitet inte bara ska titta på arkitekturen. Arkitekturen förmedlar en ensam berättelse om vad staden är för något, berättad av arkitekten. Arkitekten i sin tur tycker om att försöka förutspå framtiden och berätta framtidens identitet samt fixera denna identitet. Detta gör hen för att kunna berätta en enda historia snarare än att titta på vad som utspelar sig i realtid. Cupers och Miessen skriver att stadens identitet består av samlingen av de rum och platser som den består av och att man ska titta på hur staden förvaltar/sköter sina vardagliga aktiviteter snarare än den storslagna arkitekturen. De menar att den som söker efter stadens identitet ska leta efter stadens omedelbara identitet vid sidan av arkitekturen, i de dåligt definierade rummen, vilka istället berättar vad som sker i nutid. De beskriver att det som går att utläsa i dessa rum liksom det talade ordet får sin betydelse i den kontext det är i, att de ger röst åt samhällen samt att de genom sin vaga framtoning ger plats åt flera historier samtidigt utan kategorisering.

”Aside architecture, we can hear the whispering voice of societies, the memories and predictions differing from one another without categorisation. They inhabit the vagueness of every future moment that does not exclude questions but allows for a multiplicity of immediate response.”

(Cupers & Miessen 2002, s. 99)

Det är med detta som bakgrund de introducerar *the margin* som begrepp. Cupers och Miessen (2002) beskriver marginalen som motsägelsefull. Den hänvisar till var den skrivna texten står på ett papper, och utgör således en gräns för textens utrymme, samtidigt som den i sig är det överblivna utrymmet av pappret. Dess massa i sig är funktionslöshet, men marginalen utgör också platsen på pappret där man skriver ner sina kritiska kommentarer om texten man läser.

”The margin, as the *blank space* of the written page, is not structured, arranged, categorized, identified. The margin is the space that surrounds the text on a page, it is the free space beyond the written order of things.”

(Cupers & Miessen 2002, s. 103)

När de beskriver vad marginalerna, som i uppsatsen hädanefter jämföras med mellanrum och fortsättningsvis översätts som mellanrum, är fysiskt i staden menar Cupers och Miessen (2002) att mellanrummen är utrymmet längs med arkitekturen vilken enligt dem står för institutionaliserad mening och representation. Eftersom mellanrummen förstås utifrån motsatsen till vad de inte är snarare än genom inbördes likheter menar Cupers och Miessen att dess innehåll också förändras utifrån vad som anses vara motsatsen.

Mellanrummen är dåligt definierade utrymmen som saknar struktur och programmering och saknar därför förutsättningar för ett visst beteendemönster. De står för något annat än den traditionella västerländska synen på rum som bygger på en stark struktur av byggd massa och representation och mellanrummen är utrymmen som istället bestäms av beteendet hos dess besökare. Cupers och Miessen (2002) menar att mellanrummet ”...is simply an ill-defined area characterised by human activities.” (Cupers & Miessen 2002, s. 132). I och med att användandet är just kortvarigt så karaktäriseras mellanrummen av att uttrycka en slags temporalitet

som befinner sig mellan det som varit och det som kommer att bli, och blir därmed en möjlighet att leva i nuet. (Cupers & Miessen 2002)

Även om rummen mellan arkitekturen inte innehåller just arkitektur som fyller tomrummen med en mening så är de inte innehållslösa. De bär inte symbolerna av makt och revolutioner, men de är inte heller neutrala och tomma. Cupers och Miessen menar att det är de små spåren, som kan bestå av småskräp, cigarettfimpar, tomburkar, servetter och så vidare, vilka går att finna i Berlins tomrum som visar att de har en urban kvalitet. Spåren gör också att de tomma ytorna förlorar sin oskuldsfulla känsla och just spåren kan inge en känsla av otrygghet.

Mellanrummen innehåller flytande meningar som skiftar med dess besökare, och de stimulerar obestämt användande snarare än en klar funktion samt innehåller aktiviteter som snarare kan finnas vid sidan om än att lyda under rådande social förväntan. (Cupers och Miessen 2002)

Sammanfattningsvis kan följande sägas om mellanrummens karaktär:

- De säger något om stadens omedelbara identitet, berättad ur samhällets mångfald av stämmor snarare än en av arkitekter projicerad enstämig bild av stadens eller platsens identitet.
- De kan betecknas som marginaler och som sådana både ramar de in och drar gränsen för det ordnade, och är samtidigt funktionslösa.
- De står för det motsatta, och kan beskrivas som det som är motsatsen snarare än att det finns andra gemensamma nämnare hos olika mellanrum. De har också den karaktären att innehållet i dem ändras utifrån vad som anses vara det motsatta.
- De är utrymmen som saknar programmering och därför saknar förutsättningar för ett visst beteendemönster.
- De är utrymmen som bestäms av dess besökares beteende och karaktäriseras därför av mänskliga aktiviteter.
- Eftersom aktiviteterna oftast är kortvariga och föränderliga så karaktäriseras mellanrummen av att uttrycka nuet.
- De utgör en del av stadens karaktär, tillsammans med de monofunktionella byggnaderna som staden också består av och dessa byggnaders brist på meningsfulla relationer till varandra.
- Även om mellanrummen inte innehåller arkitektur så betyder inte det att de är neutrala eller tomma, detta vittnar små spår som till exempel gamla servetter, tomburkar och cigarettfimpar om, och det är dessa spår som kan inge en otrygg känsla.

Vad som praktiskt sker i stadens mellanrum

Mellanrummen kan bestå av ytor som folk främst korsar, och kan vara en typ av rum vars största arkitektoniska innehåll är ett tunt lager asfalt (Cupers & Miessen 2002). Men både Cupers och Miessen (2002) och Saltzman (2009b) beskriver att mellanrummen kan bli platser för aktiviteter som inte ges plats någon annanstans i det urbana landskapet och att de blir till ställen som går att gömma sig på, där olikformighet är accepterat, platser där man är befriad från samhällets press.

Vad kan det vara för några aktiviteter då?

De aktiviteter som äger rum i mellanrummen kan härledas till begreppet appropriation vilket i korthet innebär att ta rummet i bruk såsom sitt eget och i olika grad omforma det och därmed ge det värden och mening. I kapitlet "Begrepp kopplade till mellanrum i staden" i den här uppsatsen ges en närmre beskrivning av olika typer av appropriation, som finns beskrivna av filosofen och sociologen Henri Lefebvre och forskaren Lina Olsson. Aktiviteterna går också att koppla till begreppet taktik, som är en typ av brukande av rum som i mindre eller ingen grad omformar rummet fysiskt, och är ett begrepp som forskaren Michel de Certeau använder sig av, och som beskrivs närmre i samma kapitel.

Det finns överblivna utrymmen (*residual spaces*) som blir använda permanent, och det finns tomma utrymmen (*void spaces*) som inte blir permanent använda. Det kan till exempel bero på läget men också på om de kanske anses för små, för svåra att ta sig till eller är platser utsatta för buller. Vissa av de tomma utrymmena blir till dumpningsplatser och avstjälningsytor för gamla möbler eller trasiga bilar. De kan också användas för temporära aktiviteter såsom sexuella aktiviteter, rave-partyn, konstutställningar, eller för picknick och avkoppling om de råkar ligga vackert, eller bli en typ av alternativa lekplatser för barn. (Cupers & Miessen 2002)

Cupers och Miessen (2002) ger en rad olika exempel på vad som sker i Berlins tomma utrymmen (*void spaces*): de kan bli utrymme för utomhusbarer, mer eller mindre illegala marknader, eller bli informella parkeringsplatser i kvarter med mycket trafik. Andra mellanrum blir till platser där minoritetsgrupper bor, eller platser som olika sub-kulturer uppehåller sig på, till exempel skateboardåkare, anarkister och olika naturskyddsgrupper (*ecological groups*). Vissa blir till utrymmen för nattklubbar, odlingslotter eller idrottsföreningar.

Aktiviteterna etableras ibland av en allmänhet och mellanrummen blir då indirekt satta på stadens karta igen (Cupers & Miessen 2002). Dessa aktiviteter verkar enligt Cupers och Miessens beskrivning vara den typ av appropriation som Lefebvre förespråkar (Olsson 2008). Sådana som omvandlar platsen, och som Olsson kallar för strategisk appropriation, de upprättar en så kallad lokal auktoritet, och därigenom lyckas de omforma vad som anses normalt och riktigt i det sociala rummet. (Se styckena "Dominering-appropriation" och "Taktisk appropriation-Strategisk appropriation" i denna uppsats för närmare beskrivning av begreppen).

Vissa utrymmen som ligger ganska öppet, till exempel nära bostadsområden kan bli till lokala mötesplatser (Cupers & Miessen 2002). Dessa menar Cupers och Miessen är utrymmen som ofta kan bli som en scen och frammana ett teatralt beteende på grund av sitt synliga öppna läge. Andra utrymmen som också lockar till att användas som scen kan vara utrymmen vid broar och viadukter till exempel. Dessa kan fungera som scen för graffitimålare som riktar sitt målade till en passerande publik. Det går att se att de riktar sig till de som passerar då endast delarna av väggarna som syns från leden blir bemålade. Cupers och Miessen menar att detta är några av de få platser som faktiskt går att använda för att uttrycka sig politiskt.

Mellanrummen tycks alltså locka till en mängd olika aktiviteter, varav många inte får plats någon annanstans i stadens rum.

Mellanrummens roll i staden

Mellanrummen kan ge utrymme för sådan aktivitet som har svårt att hitta plats någon annanstans eftersom det är platser som få andra gör anspråk på (Saltzman 2009b). Mellanrummen kan därför ses som heterotopier, vilka enligt Saltzman kan beskrivas som "...en rumslig frizon som i viss mån utmanar samhällets kontroll och ordning." (Saltzman 2009b, s. 12).

Något som enligt henne är typiskt för mellanrum är att myndigheter tenderar att ha sämre kunskap om dem, och att det kan vara lättare att agera i dessa utan kontroll av myndigheterna. Men det är inte bara myndigheter som de som söker sig till mellanrummen vill slippa undan (Saltzman 2009a). Det kan också vara kontrollen från medmänniskor de som uppehåller sig i mellanrummen vill slippa, och mellanrummen kan ses som en alternativ plats för de som av olika anledningar inte trivs eller får plats i stadens väldefinierade rum. Saltzman (2009a) tar upp bland annat hemlösa och barn som exempel på grupper som kan söka sig till mellanrummen.

Mellanrummen skulle också kunna sägas ha en roll att fylla i förhållande till de offentliga rummen i staden. Cupers och Miessen (2002) liksom forskaren Lina Olsson (2008) beskriver att den offentliga miljön har kommit att styras av kommersiella intressen.

Olsson menar att när de offentliga rummen påverkas av den privata sektorns intressen påverkas möjligheterna "...att använda de offentliga rummen som demokratiska rum för politiska yttringar och icke-kommersiella aktiviteter och symboler." (Olsson 2008, s. 46).

Olsson beskriver också att hon upplever "...möjligheterna att aktivt delta i formandet av staden och skapandet av platser för icke-kommersiell offentlig kultur och andra representationer av staden, som allt mer begränsade." (Olsson 2008, s. 46).

Angående kommersialiseringen av offentliga rum har Kenneth Olwig, professor i Landskapsplanering med fokus på landskapsteori och historia, i sin text *GLOBAL GROUND ZERO: PLACE, LANDSCAPE AND NOTHINGNESS* (2006) bland annat skrivit om hur kommersialiseringen av utrymmen i staden (med New York som exempel) utvecklades i och med upptäckten av centralperspektivet under renässansen.

Olwig (2006) menar att under renässansen upptäcks, genom studier av det grekiska sättet att kartografera och mäta, ett sätt att se på landskapet genom centralperspektivet som delar som går att mäta. Vad som skett är att med renässansens mätande av landskapet och indelning i rutor, gavs rutorna ett pris per ruta oavsett innehåll. Han beskriver detta som en process som har underlättat för handelsekonomin att växa, på samma sätt som en våg kan användas för att väga exakt lika tunga bitar av objekt och berätta för oss hur mycket dessa är värda i pengar.

Det som händer är att genom mätandet av olika delar och tron på att dessa delars värden är lika med det som mätts, suddas olikheterna mellan dem också ut. Olwig (2006) skriver att då landskapet delas upp i mätbara delar och delarna tilldelas ett värde per kvadratmeter så utplånas skillnaden mellan vad som finns i dessa delar. Därmed kan till exempel ett offentligt torg (han använder Rådhusplatsen i Köpenhamn som exempel), som är en plats med funktionen att den är tom "...a place to be held empty..." (Olwig 2006, s. 188), likställas med en byggarbetsplats, och därav går det att sälja marken till att bygga på.

Man skulle enligt Cupers och Miessen (2002) och Olsson (2008) kunna konstatera att mellanrummen har en roll att spela genom att vara en plats som inte styrs av kommersiella intressen. Däremot gör Cupers och Miessens (2002) reflektion kring den offentliga platsen som en plats för demokrati att synen på den som en demokratisk plats som gått förlorad kan ifrågasättas. Cupers och Miessen frågar sig exakt vad som gått förlorat i och med förlusten av det offentliga rummet.

"The rethoric of loss" är något som Cupers och Miessen (2002) menar att samtida teoretiker använder sig av när de talar om det offentliga rummet. "The rethoric of loss" är en retorik som enligt dem dels handlar om dagens förlorade heterogena offentliga rum som förlorandet av det sociala mötet med "det andra", vilket här står för olikhet, och dels talar nostalgiskt om gamla tankar om det offentliga rummet som en demokratisk politisk mötesplats, och också om offentliga rum som en måttstock för demokratin själv. Cupers och Miessen undrar om det finns platser i dagens stad där mötet med "det andra" är möjligt. De menar att nostalgin över de försvunna demokratiska offentliga rummen känns daterad då de faktiskt exkluderade många grupper i samhället. De vill istället verka för en mer öppen definition av det offentliga rummet.

Cupers och Miessen (2002) menar att det klassiska offentliga rummet inte bara stod för det som så ofta förknippas med den historiska bilden av staden, den grekiska *polis*, nämligen demokrati genom majoritet. De menar att den antika grekiska agoran, det vill säga motsvarigheten till dagens torg, var ett utrymme som kännetecknades av att det var motsatsen till naturen och fältet, alltså motsatsen till det oformliga ändlösa rummet. Agoran var istället ett isolerat omgärdat utrymme och kan enligt Cupers och Miessen kopplas till instängdhet och utestängande snarare än öppenhet. Vad de också är noga med att påpeka är att kvinnor och slavar inte hade rätt att vara där.

Cupers och Miessen (2002) skriver vidare att det offentliga rummet genom kopplingen till agoran förblir fientligt till kulturell olikhet och att det verkar som om alla gemenskapsbyggande/gruppbildande processer innehåller ett uteslutande av allt som möjligen för med en känsla av skillnad och framförallt det som ifrågasätter vad *VI* är för något.

Mellanrummen är till skillnad från det västerländska offentliga rummet utrymme för olikhet. Det är de för att de som tidigare skrivet, är oprogrammerade istället för strukturerade och fyllda av funktion och därav saknar möjligheten till väldefinierade beteendemönster och specifikt användande men också för att mellanrummen är utrymmen som bestäms av beteendet hos dess besökare. Besökarnas användande är ofta av en kortlivad karaktär, och utrymmena blir på så sätt dynamiska och ostabila och kan bli formade för den aktivitet som de används för, vilken ofta inte har för avsikt att rota sig eller ens betona sin närvaro. (Cupers & Miessen 2002)

”Rather than a clear function, these spaces offer new use and new meaning for the inhabitants, visitors or minorities, and stimulate a non-determined use.”

(Cupers & Miessen 2002, s. 135)

Cupers och Miessen (2002) menar att den ordnade insidan alltid behöver sin ostyriga utsida för att existera. De menar att det kanske är så att den antika *polis* (och demokratin själv) medvetet var konstruerat på ett sätt som gjorde att den hade sin utsidas konstanta ifrågasättande av dess totalitarism för att vara demokratisk. De menar också att utsidan tvingar oss som individer att ifrågasätta möjligheten till en helt ordnad värld isolerade från det oordnade. Mellanrummen är som Cupers och Miessen ser det möjliga offentliga rum, och det menar de, understöds av att de används som offentliga rum.

Cupers och Miessen (2002) menar att mellanrummen har en roll som något som gör det offentliga rummet dynamiskt genom att ifrågasätta det och att mellanrummen dessutom därigenom borde räknas som en del av dagens definition av det offentliga rummet trots att de i nuläget inte gör det.

Olwigs (2006) tankar om det offentliga rummet skiljer sig från Cupers och Miessens (2002) tankar om en utestängande plats åtminstone när det kommer till de torg som härstammar från den grekiska agoran. Olwig (2006) beskriver tidigare nämnt torg, Rådhuspladsen i Köpenhamn, som en yta som har som funktion att hållas öppen för saker att ta plats på. Han menar att europeiska städer är uppbyggda kring den typen av öppna ytor, medan till exempel New Yorks liknande ytor lätt blir fyllda av privat kommersiell design. Olwig skriver att Rådhuspladsen har en politisk funktion, bland annat på det sättet att det är en plats där politiska demonstrationer sker tillsammans med den sociala grupp man tillhör, till skillnad från röstningen som sker individuellt i röstbåsen inuti rådhuset.

Han menar att utrymmet måste hållas tomt eftersom dess funktion är att hålla plats.

Rådhuspladsen är enligt honom en plats där protester sker, och där normer ifrågasätts, till exempel genom den årliga paraden för homosexuellas rättigheter som passerar genom Rådhuspladsen. Det är också en plats som används till sådant som icke-permanent behöver en plats, till exempel för att fira hemkommande idrottsstjärnor som placerar sig på prispallen, eller för demonstrationer mot politiska aktiviteter som sker på andra platser i världen.

Olwig (2006) belyser att de Certeau menar att den här typen av platser får sin mening genom de transgressioner som sker på och mellan dem, vilka kan innebära antingen överbryggande eller brytande av gränser, och menar att torget är en plats vilken kan tömmas från kommersiell aktivitet och göras till en plats där människor kan göra saker som vanligtvis inte accepteras i stadens miljö. En plats där den typen av aktivitet ibland till och med uppmuntras.

Cupers och Miessen (2002) kallar mellanrummen (marginalerna) för rum av önskan/lust (*spaces of desire*). De beskriver att det är utrymmen för micro-politiska aktiviteter utförda av minoritetsgrupper. Dessa grupper och aktiviteter kan till exempel vara ungdomar med idealistiska ståndpunkter, containrar för insamlande av kläder till tredje världen, naturskyddsgrupper, raveare, ockupanter, prostituerade, reclaim the streets-protestanter, grundare av kollektiva (community)-trädgårdar med flera. De micro-politiska aktiviteterna betonar allmänhetens heterogenitet och dess dynamik. De små grupperna som konstant i sig förändras gör att en övergripande makt inte blir ordnad och det gör i sin tur att likformigheten inte fastställs, deras närvaro är marginell, dynamisk och osäker. Cupers och Miessen skriver att uppmärksamheten förflyttas från likformighet till micro-politiska aktiviteter och att grupperna som håller på med dessa aktiviteter också ändrar karaktären i den existerande arkitekturen i marginalerna av det offentliga rummet som de uppehåller sig i, antingen bara genom sin blotta närvaro eller genom att aktivt störa den planerade programmeringen av den specifika platsen.

Med detta som bakgrund säger Cupers och Miessen (2002) att grupperna också förändrar synen på det offentliga rummet och att det inte längre ses på som ett rum av konsensus och majoritet, utan istället ett rum med motsättningar i intressen och våldsamma behov.

Vidare menar Cupers och Miessen att mellanrummen bibehåller det karaktärsdrag som de tycker är det absolut viktigaste i staden, nämligen öppenheten och oförutsägbarheten, vilka de hävdar att de väldigt strukturerade programmerade och kontrollerade utrymmena, de funktionella enheterna i dagens stad, innebär ett hot mot, och att det gör mellanrummen till en viktig aspekt av det offentliga rummet.

De menar att i våra försök att ordna världen finns mellanrummen kvar som det enda som verkligen kan säga något om vem vi verkligen är, genom att innehålla "det andra", alltså olikhet, och i sig vara motsägelsefulla, och drar slutsatsen att mellanrummen är vi. (Cupers & Miessen 2002)

Begrepp kopplade till mellanrum i staden

Heterotopi

Heterotopi är ett begrepp som används av filosofen Michel Foucault, och är ett begrepp som ibland används i sammanhang som berör stadens mellanrum.

Foucault (1986) beskriver i artikeln *Of other spaces* att världen vi lever i består av relationer snarare än tomma rum och att heterotopier och utopier är de platser som relaterar till alla andra platser på det sättet att de belyser/ifrågasätter, neutraliserar eller inverterar de uppsättningar av relationer som de speglar.

Heterotopin, ställer han i relation till utopin, och beskriver det som att utopins relation till samhället är att visa samhället i dess perfekta form, men menar att utopin inte finns på riktigt som en fysisk plats, medan heterotopin är en verklig plats som relaterar till samhällets andra verkliga platser på det sättet att den fungerar som motpol till dessa, och får därav sitt namn. Heterotopier kan enligt Foucault beskrivas i ett antal principer vilka följer nedan.

- Heterotopins första princip är att det förmodligen kan bildas heterotopier i alla mänskliga kulturer. Alla heterotopier är olika och det finns förmodligen ingen universell form för dem.
- Den andra principen består i att ett samhälle, då det utvecklas, kan ändra en existerande heterotopis funktion. Foucault menar att varje heterotopi har en bestämd funktion, och att den kan förändras med tiden.
- Den tredje principen består av att heterotopin kan innehålla flera olika och med varandra inkompatibla platser på en och samma verkliga plats. Antingen flera olika platser efter varandra vid olika tillfällen som på en teaterscen eller samtidigt som de olika delarna i en orientalisk trädgård.
- Fjärde principen är att heterotopier ofta är länkade med bitar av tid, och blir då något som Foucault kallar "Heterochronies". Han tar upp kyrkogården som en heterotopi länkad med bitar av tid och skriver följande:

” The heterotopia begins to function at full capacity when men arrive with a sort of absolute break with their traditional time. This situation shows us that the cemetery is indeed a highly heterotopic place since, for the individual, the cemetery begins with this strange heterochrony, the loss of life, and with this quasi-eternity in which her permanent lot is dissolution and disappearance.”

(Foucault 1986, s. 26)

Ytterligare exempel på detta är museum och bibliotek där bitar av tid lagras, organiseras och byggs på, till synes utan slut på en immobil plats.

Det finns också de tidslänkade heterotopier som i direkt motsats till de som lagrar tid har en flyktig ställning i förhållande till tiden, och snarare bygger på att de är temporära.

- ”Femte principen är att Heterotopin förutsätter en form av öppnande och stängning som både gör dem isolerade och penetrerbara.” (fritt översatt, Foucault 1986, s. 26). Antingen är det ett tvingande som med ett fängelse, eller så är det frivilligt att komma in, men kräver en viss ritual eller renande. Det går att förstå det som att han menar det både som religiösa riter men även ett visst beteende för att få tillgång eller tillträde till det som sker där.
- Den sjätte och sista principen är att heterotopier har en relation till allt utrymme som blir över, och här ser Foucault två ytterligheter. Antingen en typ av utrymme som genom sin existens visar upp alla de verkliga utrymmen där mänskligt liv finns som illusoriska, eller kompensationsutrymmen vars funktion är att skapa ett ”annat” (other) utrymme, ett som står för motsatsen till vårt röriga, dåligt konstruerade utrymme.

Första och andra, tredje, fjärde, och sjätte principen tycks direkt kopplade till Cupers och Miessens (2002), och Saltzmans (2009a; 2009b) tankar om mellanrum i staden.

Första principen går att koppla till vad litteraturen säger om mellanrum i staden eftersom mellanrummen inte egentligen har en likhet sinsemellan utan istället (liksom beskrivet i kapitlet ”Mellanrummens karaktäristik” i denna uppsats) förstås utifrån motsatsen till vad de inte är snarare än genom inbördes likheter och att deras innehåll också förändras utifrån vad som anses vara motsatsen (Cupers & Miessen 2002).

Andra principen tycks först gå isär med vad Cupers och Miessen (2002) menar är mellanrum eftersom mellanrummen står i kontrast till byggnaderna och rummen med endast en funktion. Att det verkar som om de går isär beror på att Foucault (1986) skriver att heterotopier har en *bestämd funktion* men att denna kan förändras utifrån hur samhället utvecklas. Det är just tillägget där: att *funktionen kan förändras med samhällets utveckling* som gör att den stämmer ganska väl överens med Cupers och Miessens (2002) och Saltzmans (2009b) beskrivning av mellanrum.

Tredje principen går att koppla med Cupers & Miessens (2002) och Saltzmans (2009b) tankar om mellanrum i staden på grund av att mellanrummen lämnar plats för olika aktiviteter och att avsaknaden av programmering i dem lockar till obestämda användningsområden. Dessutom är besökarnas användande av mellanrummen ofta av en kortlivad karaktär (Cupers & Miessen 2002), utrymmena blir på så sätt dynamiska, ostabila och kan bli formade för den aktivitet som de används för.

Fjärde principen är delad i förhållande till mellanrum i staden. Det är den temporära delen av den här principen som går att koppla till mellanrum i staden, vilka enligt Cupers och Miessen (2002) karaktäriseras av att uttrycka nuet eftersom de aktiviteter som sker i dem oftast är kortvariga och föränderliga.

Den sjätte principen har en tydlig koppling till mellanrummen i och med att mellanrum åtminstone verkar vara platser som blivit över. Att mellanrummen står för att vara ett utrymme för det andra, det som inte anses kunna ta plats i övrigt utrymme råder det i uppsatsens källor enighet om. Mellanrummen, menar Cupers och Miessen (2002), finns också som en plats som kontrasterar mot den typ av platser som arkitekterna ritar och bygger, eftersom mellanrummen berättar flera historier samtidigt till skillnad från arkitektens enstämmiga historia om en plats.

Terrain-vague

Begreppet terrain-vague används av arkitekten och filosofen Ignasi de Solà-Morales (2014) för att beskriva och förklara ett fenomen han uppmärksammat inom fotokonsten, nämligen att det under 1970-talet uppstått ett nytt sätt att skildra staden. Han beskriver fotografierna som foton av tomma ytor i vilka en rad händelser har ägt rum. Dessa fotografier jämför Solà-Morales med de fotografier som skildrade staden under modernismen, en typ av fotomontage som skildrade staden som en samling storslagna byggnader. Anledningen till varför Solà-Morales väljer att prata om staden i förhållande till fotografi är att han menar att vår upplevelse av arkitektur är sammankopplad med fotografierna av staden. Att vi genom att ha sett fotografierna redan har skapat signaler till vår kropp om hur den förhåller sig till det fotograferade, och att det påverkar hur vi sedan på plats upplever det fotograferade. Fotografierna föreställande dessa terrain-vague visar en mycket upplöst bild av vad en stad är, och överför således den upplevelsen av och synen på staden till betraktaren. (Solà-Morales 2014)

Terrain-vague är ett begrepp som enligt Solà-Morales ska förstås genom översättning av franskans betydelse och inte engelskans, han menar att den franska betydelsen är vidare. Terrain bör förstås som ett inte helt avgränsat område men med någon slags definition som är synbar för oss, och ska kopplas ihop med den fysiska idén om ett stycke exploaterbar yta. Vague har sina rötter i tyskans "woge" det vill säga havets vågor och syftar på rörelse, instabilitet och vacklande. Vague har också sina rötter i Latinets "vacuus", vakant, ledig, fri, disponibel, och "vakuum", vilket betyder tomrum. Ytterligare en förståelse av franskans vague är oprecis, obestämd, osäker, otydlig, vilket trots negationerna innehar känslan av möjlighet, frihet och ledighet. Solà-Morales menar att det är i mötet mellan avsaknaden av användning och aktivitet, och frihet och förväntan som utgör dragningskraften och känslan av potential hos stadens terrain-vagues. (Solà-Morales 2014).

Något som enligt Solà-Morales (2014) är utmärkande för dessa terrain-vagues är att de är inhysta i staden geografiskt men står utanför stadens vardagliga liv, dess effektiva kretsar och produktiva strukturer. Han beskriver det som att terrain-vagues är marginaler som inte införlivats med staden, obebodda, otrygga och oproduktiva, samt stadens negativ, vilket både fungerar som en kritik av staden och ett möjligt alternativ till den.

Här finns en koppling mellan terrain-vague och Heterotopins sjätte princip, nämligen att heterotopier har en relation till allt utrymme som blir över samt att de kan stå för något annat än de utrymmen vi lever i. Det finns också en koppling till Cupers och Miessens (2002) tankar om mellanrum som utrymmen som står utanför de effektiva kretsarna och monofunktionella byggnaderna, men där Cupers och Miessen talar om att mellanrummen är platser för saker att äga rum på så verkar det som om Solà-Morales (2014) menar att terrain-vague karaktäriseras av att de inte innehåller aktivitet. Det skulle kunna förstås som att Solà-Morales uppfattar dem som öde.

För att förstå fenomenet som han uppmärksammat söker Solà-Morales (2014) svaret på varför fotografierna väljer att framställa staden genom terrain-vague hos ett antal filosofer och psykoanalytiker. Hans förklaring rör sig från romantikens tankar om att vi kan spegla vår egen osäkerhet som vandrare i en obegränsad rymd i de obegränsade ytorna (terrain-vague) som både vittnar om det som varit men också står för "det andra", vilket i detta fallet är framtiden.

Han rör sig vidare till Odo Marquands tankar om främmandeskap inför världen, vilket beror på den flytande relationen mellan subjektet och världen hen lever i. Främmandeskapet betingas av hastigheten med vilken förändring sker. Marquand beskriver enligt Solà-Morales det posthistoriska subjektet (storstadens subjekt) som ett subjekt som bygger sin erfarenhet av negativism och ställer upp den urbana ordningen som motsats till osäkerhetens terrain-vague. Vidare drar Solà-Morales paralleller till Julia Kristevas texter om främlingsskap inför "det andra" vilka förklarar detta främlingsskap hos den moderna mannen och kvinnan som "...ett främlingsskap inför sig själva." (Fritt översatt från Solà-Morales 2014, s. 28).

Solà-Morales (2014) kopplar därefter ihop terrain-vague och dess potential att vara "det andra" med dagens människors övergång från att vara ett kollektiv till att se sig själva som tillhörande en ras, färg eller geografisk plats och menar att dagens människa bär på en inre konflikt mellan det medvetna och det omedvetna, och att hen är förtvivlad över den hastighet med vilken hela världen förändras och samtidigt medveten om nödvändigheten att leva med andra, med "det andra".

Solà-Morales (2014) kommer fram till att det som framställs i fotografierna av terrain-vague alltså är ett geografiskt tillkännagivande av främmandskapet självt, och att de omfamnar den sociala komplexiteten vi nutida människor lever i. Att konsten omfamnar dessa terrain-vague beror enligt honom på att de genom sin oprecisa, förväntansfyllda, flytande kvalitet har en förmåga att spegla vårt främmandskap inför världen, inför vår stad och inför oss själva. Han menar också att konstens reaktion på frågan vad vi ska göra med dessa rum är att söka sin tillflykt till dem då de i motsats till stadens homogenitet och begränsade frihet erbjuder en plats för- och därför kan stå för ”det andra”.

Solà-Morales (2014) problematiserar också arkitektens roll då det kommer till att göra något på den här typen av platser, och menar att arkitekten alltid koloniserar, samt inför begränsningar, ordning och form. Han ställer arkitektens arbete i motsats till den klivna moderna människan som letar efter kraft istället för form, det införlivade istället för det avlägsna, känsel i stället för syn, och det rhizomatiska istället för det symboliska. Solà-Morales menar att arkitekten ska visa uppmärksamhet på kontinuiteten i energin, flödet och rytmen som förankras genom tiden som går och sprängandet av gränser.

Det går att göra en koppling mellan Solà-Morales tankar som problematiserar arkitektens roll och Cupers och Miessens (2002) tankar om det byggda statiska och berättandet av en historia och framtidsutsikt som arkitekten står för i förhållande till det flyktiga i nuet och det föränderliga och heterogena som mellanrummen står för. Det går också att koppla ihop Solà-Morales (2014) tankar om ett mer dynamiskt förhållningssätt med de micro-politiska aktiviteter som Cupers och Miessen (2002) menar sker i mellanrummen. De micro-politiska aktiviteterna betonar allmänhetens heterogenitet och dynamik och belyser därmed också det missvisande i att betrakta det offentliga rummet som ett rum i konsensus och utan motsättningar (Cupers & Miessen 2002).

Vad som också är värt att nämna är att Solà-Morales text är äldre än Cupers och Miessens (även om exemplaret som använts till den här uppsatsen är från 2014), och att det som han uppfattade som problematiskt, nämligen arkitektens roll, bevisligen håller på att bearbetas genom uppmärksammandet av mellanrummens betydelse i staden, samt genom det som sker i mellanrummen. Det som sker skulle kunna ses som olika typer av appropriationer eller taktiker, vilka är begrepp som tas upp senare i det här kapitlet.

”How can architecture act in terrain-vague without becoming an aggressive instrument of power and abstract reason? Undoubtedly, through attention to continuity: not the continuity of the planned, efficient legitimated city, but of the flows, the energies, the rhythms established by the passing of time and the loss of limits.”

(Sola- Morales 2014, ss. 29-30)

Dominering-Appropriation

Till det här stycket i texten har Lina Olssons (2008) genomgång av Henri Lefebvres begreppspar Dominering-Appropriation använts för att förklara begreppsparet domineing- appropriation. Lina Olsson (2008) utgår i sin doktorsavhandling *Den självorganiserade staden Appropriation av offentliga rum i Rinkeby* främst från den marxistiska och existentialistiska filosofen och sociologen Henri Lefebvres begreppspar Dominering-Appropriation och forskaren, historikern och antropologen Michel de Certeaus, begreppspar Strategi-Taktik där begreppen står för olika sätt att producera rum.

”**Dominering** är instrumentell till sin karaktär och eftersträvar att lägga rummet under sig i syfte att göra bruk av dess förmåga att strukturera andras förutsättningar för deltagande och ”produktion av rum”. **Appropriation** är motsatsen till dominering eftersom det handlar om att göra den sociala verkligheten och det materiella rummet som domineringen lagt under sig till sitt.”

(Olsson 2008, s. 54)

Lefebvre menar att rummet är den politiska kampens plats och medium.

Han vill se en förändrad urban verklighet vilken han menar blir till genom att stadens invånare är med och omformar staden så att utformningen av den inte längre blir toppstyrd av makthavande institutioners dominering och använder begreppet appropriation för att beskriva den produktiva och politiska potentialen i invånardeltagandet (Olsson 2008). Lefebvre anser att den moderna staden återspeglar en strävan efter effektiviserad och rationaliserad produktion och att invånarna lever sina liv som produktionsenheter istället för som människor samt att utformningen av stadens materiella rum spelar en viktig roll i sammanhanget. Invånarna har enligt Lefebvre rätt till staden, den måste återskapas som en urban verklighet, och det bör göras genom människornas deltagande i och appropriation av rummet. Enligt honom innebär det att rummet omskapas i både social och materiell mening, det vill säga att de gör det till sitt eget. Lefebvre menar också att människorna har rätt till olikhet och att inte bli klassificerade ”...under homogeniserande sociala kategorier.”(Olsson 2008, s. 56).

Lefebvre talar om olika rum. I det *mentala rummet* produceras teoretiska modeller av staden, exempel på sådana modeller kan vara att tala om staden som nätverk för informations- och varuflöden, eller ett centrum för politik och beslutsfattande som den grekiska agoran, vilket är något som Lefebvre menar är reducerande abstraktioner. Det *sociala rummet* däremot är ett praktiskt-sensibelt och verkligt rum, men går inte att koppla bort från det mentala rummet eftersom det är i det sociala rummet som det mentala rummet skapas. Lefebvre menar också att det mentala rummets abstraktioner påverkar det verkliga rummet i allra högsta grad eftersom de är kraftfulla ideologiska verktyg. Han är kritisk till att förväxla tanken om verkligheten med verkligheten, och menar att man måste skilja på dessa två. (Olsson 2008)

Den tanken går hand i hand med Cupers och Miessens (2002) teori om att arkitekturen förmedlar en ensam berättelse om vad staden är för något berättad av arkitekten som gärna vill säga något om framtiden, istället för den mångfald av historier som berättas samtidigt genom de dåligt definierade rummen. De dåligt definierade rummen berättar istället vad som sker i nutid och ger flera olika berättelser om framtiden samtidigt.

Lefebvre menar att relationen mellan materiella rum och samhälle fungerar på det sättet att rummet både är en produkt och producent av samhället. Rummet har utformats av samhället och det reproduceras också av de som använder det och genom sitt användande stabiliserar de sociala relationerna. Det har därför gjorts till medel för dominering. (Olsson 2008)

”Trots att rummet är en produkt av samhällets produktionsformer, sociala relationer och verksamheter äger det samtidigt en förmåga att strukturera, stabilisera och reproducera samhällets sociala relationer.”

(Olsson 2008, s. 58)

I och med att rummet strukturerar, stabiliserar och reproducerar samhällets sociala relationer och maktförhållanden är rummet dessutom alltså ett verktyg och medium att utöva dominans med (Olsson 2008).

”Reproduktionen av samhällets sociala relationer och maktförhållanden sker i rummet, men möjliggörs också med rummet som ”verktyg” och medium.”

(Olsson 2008, s. 58)

Lefebvre menar enligt Olsson (2008) att kapitalismens och nationalstatens uppkomst har skett i samband med materialiseringen av ett eget rum som stödjer dess utveckling och att varje samhälle som existerat har producerat sitt eget rum. Vårt samhälles kapitalistiska syn på rummet är något som enligt Lefebvre startade under medeltiden då marknadsplatsen inrättades som permanent plats i staden som i sin tur (istället för den feodala makten som tidigare haft makten över produktionen) blev ett centrum för ackumulation och kapitalistisk produktion, producent av kunskap, teknik m.m och en plats för investeringar. Även statens militära verksamheter etableras i och med koloniseringen och alla de krig som utkämpas under medeltiden. Dessa militära verksamheter riktar sig både utåt men även inåt ”...för att stabilisera maktrelationerna mellan de olika samhällsklasserna som kapitalismen gett upphov till.” (Olsson 2008, s. 63).

Ytterligare något som händer i och med kunskapsutvecklingen är att rummet genom matematikens hjälp reduceras till geometri och därmed börjar betraktas som neutral mark istället för ett dominerat rum, och suddar ut de värden och betydelser som upprättats i rummet genom de rumsliga praktikerna. Lefebvre menar att vetenskapen skapar representationer av verkligheten både för att förklara och omforma den. Det gör också domineringen av det sociala rummet möjlig genom att företeelser omformas till tecken, och att arkitekturen utformas för att avläsas med synen. (Olsson 2008)

”För Lefebvre handlar dominering om att med hjälp av tekniken och representationernas makt omskapa rummet så att det anpassas för ackumulationens sociala och rumsliga praktiker. Då rummet domineras kan det användas som medel för att dominera. Dominerade rum är, enligt Lefebvre, dominerande rum.”

(Olsson 2008, s. 64)

Med industrialiseringen kommer synen på staden att spegla massproduktionen av varor i staden. Rummen delas upp i rum med olika funktioner separerade från varandra och i dess ideala form har ett rum endast en funktion för att vara så effektivt som möjligt. Lefebvre anser att stadens morfologi inte passar ett urbant liv längre, och att funktionsindelningen är effektiv för att dominera rum och tid. Han menar att den moderna staden är både producent och produkt av abstrakta rum och att ett abstrakt rum är ett rum som döljer de sociala relationer som möjliggör dess reproduktion. Dessa abstrakta rum är dominerade rum och de fortsätter att vara det eftersom människorna som lever i dem upplever att de är fyllda av regler, föreskrifter och förbud, vilka är visuellt mer, till exempel grindar och stängsel, eller mindre uttalade. Förbuden är de verktyg via vilka normer och värden förmedlas i det abstrakta rummet. Det är genom dessa som människorna reproducerar normer och värden genom sitt tysta medgivande. Det abstrakta rummet prioriterar bytesvärde högre än dess bruksvärde, och de sociala och rumsliga praktiker som främst stöds i det abstrakta rummet är de som förhöjer dess bytesvärde. (Olsson 2008)

Appropriation är enligt Olsson (2008) en rumslig produktion som Lefebvre menar står som motsats till dominering. Lefebvre hämtar sin inspiration från Marx användande av begreppet appropriation.

”Marx använde begreppet appropriation i sina analyser av relationen mellan människan och naturen och underströk att människan reproducerar sig själv genom produktionen eller skapandet av objekt. Objektet är en återspeglings – en ”exteriorisering” – av människan själv. De producerade tingarna är det objektifierade arbetet som, om det inte approprieras, blir främmande för människan.”

(Olsson 2008, s. 67)

Appropriation enligt Lefebvre är en rumslig produktion som inte kan förstås helt utan domineringen, eftersom de är varandras motsatser. Dessutom representerar appropriation för Lefebvre en typ av rumsskapande som kan frigöra människor från den dominering som det abstrakta rummet står för.

De dominerade rummen i staden gör att utrymmet för appropriation är för litet.

Rätten till staden handlar för Lefebvre om att skapa staden som ett kollektivt verk, och det menar han går att göra genom appropriation, eftersom appropriation handlar om att ta rummet i bruk ”såsom sitt eget” och omforma det och därigenom ge det värden och mening. Han menar att det samtidigt möjliggör även andras deltagande och appropriation. (Olsson 2008)

”Vad Lefebvre verkar bortse från är att appropriation visserligen kan frigöra från dominering, men att det samtidigt kan medverka till att skapa rum vilka i sin tur verkar strukturerande och dominerande i ett eller annat avseende.”

(Olsson 2008, s. 94)

Det finns kopplingar mellan mellanrum i staden och begreppen dominering och appropriation. Eftersom mellanrummen är oprogrammerade (Cupers & Miessen 2002) och därför inte strukturerar och bestämmer dess besökarens användande av dem skulle det kunna påstås att de är rum utan eller i alla fall rum med mindre grad av dominering. Att Saltzman (2009b) beskriver mellanrummen som platser dit människor söker sig för att slippa samhällets press kan förstås som att de drar sig dit för att slippa den dominering som Lefebvre talar om. Mellanrummen blir då platser i våra städer som synliggör domineringen som stadens övriga rum och byggnader utövar på invånarna. Cupers och Miessen (2002) menar att stadens mellanrum karaktäriseras av de aktiviteter som tar plats i dem. Aktiviteterna i stadens mellanrum går att koppla till begreppet appropriation, och det går också att koppla aktiviteterna till begreppen taktik, taktisk appropriation och strategisk appropriation vilka beskrivs i kommande stycken.

Strategi-Taktik

Även till det här stycket har Lina Olssons (2008) avhandling använts för att bilda en uppfattning av Michel de Certeaus begreppspar strategi och taktik.

”Även om ”koncept-staden” till stor del är en produkt av maktstrategier, vars mål är att skapa staden som en ordnad plats, utgör den också platsen för ett vardagsliv som inrymmer möjligheter för kreativitet. I staden finns mängder med olika aktiviteter vilka inte äger sin egen ordnade plats, men inte desto mindre äger rum.”

(Olsson 2008, ss. 78-79)

Michel de Certeau, forskare historiker och antropolog (Olwig 2006), var särskilt intresserad av den Andra (Olsson 2008), vilken inte bara representerade den andra människan, utan allt som kan definieras i termer av kvalitativ olikhet, till exempel talet i relation till skriften. Det intresset gjorde att han hade ambitionen av att grunda en vetenskap om den andra: Heterologi.

de Certeau menade också att kulturen inte skapas av en upplyst elit, utan snarare är något som skapas underifrån, att kulturen står för våra gemensamma sätt att handla och tänka och att vi alla har en aktiv roll som individuella medproducenter men att vi tillsammans utgör ett skapande kollektiv där de individuella bidragen inte går att urskilja.

de Certeau talar enligt Olsson (2008) om två olika handlingslogiker, *Strategin och Taktiken*, där strategin är den handlingslogik som används av de subjekt som vill dominera och ordna verklighetens oförutsägbara element för att kunna kontrollera och styra dem. Strategin avgränsar platser för att kunna skapa ordning eller system som understödjer dess intentioner. Varje plats föreskrivs ett korrekt användande och i och med det tillskrivs kontrollen platsen. de Certeau jämför detta med språkets grammatik vilken fastställer ett korrekt språkbruk för att få subjekten att agera i enlighet med ordningen.

”Skrivandet har, enligt Certeau, varit avgörande för utvecklingen av det moderna tänkande som förknippar framsteg och kunskap med produktion av texter av olika slag. Tryckkonstens och vetenskapens utveckling har spelat en avgörande roll i detta avseende. I det moderna samhället är det vetenskapen som producerar den ”sanna” kunskapen som tolkar och gör verkligheten läsbar.”

(Olsson 2008, ss. 73-74)

”Den kunskap som lagrats i det muntliga räknas inte som kunskap förrän vetenskapen omvandlat den till teorier – till upplyst och nedskriven kunskap. De som behärskar skriftkonsten och produktionen av kunskap besitter makten att skapa sitt eget språk och sina egna berättelser. Med hjälp av dessa berättelser gör de anspråk på att återspegla ”sanningen” och därmed också att göra sina berättelser allmängiltiga. I det moderna och skriftbaserade samhället har skrivandet gjorts till en strategi (Certeau 1984, 131-139, 169).”

(Olsson 2008, s. 74)

Den här synen på att kunna berätta den upplysta sanningen går att härleda till problematiken kring arkitektens roll som berättande en ensam historia om en plats snarare än att ge en plats åt flera olika stämmor, vilket är ett resonemang Cupers och Miessen (2002) för när de talar om arkitekturen i förhållande till mellanrummen.

Enligt de Certeau fungerar den moderna funktionalistiska staden på ett kolonialt manér, där varje sak eller person har sin korrekta plats som i sin tur har sin korrekta funktion (Olsson 2008). Han menar även att gränserna är viktiga för vad som anses vara korrekt och vad som anses vara avvikande. Dessa gränser dras ofta genom berättande, till exempel genom skyltar. Om strategin skall fungera krävs det att det finns subjekt som agerar i enighet med och tror att strategins intentioner är deras egna intentioner, vilket kallas för att *internalisera*. När subjekten agerar i enighet med strategins intention så reproduceras normen. de Certeau menar att plats är en rumslighet som bär på en dominerande ordning, emedan rum är en rumslighet som saknar en plats, utgörs av handling och dessutom är rörlig och förändras. Den ordnade platsen har för intention att dominera handlingen och alltså rummet. Det går till exempel att referera till trottoaren som platsen vilken har för avsikt att dominera fotgängarens sätt att gå, vilket är något som äger rum. Men det är enligt de Certeau inte så att handlingen är totalt underkastad ordningen. (Olsson 2008)

de Certeau menar att handlingen inte alltid upprepar ordningen, och att rumsliga praktiker alltså skapar något mer än bara reproduktionen av ordningen (Olsson 2008). Det finns sätt som handlingen trotsar eller förskjuter ordningen på, och de Certeau poängterar att det inte bara är vad man gör utan att även *hur* man gör det som har en mening, alltså att ”Sättet att göra har en mening i sig.” (Olsson 2008, ss. 77-78).

”Till skillnad från strategier utgörs taktiker av sådana praktiker som varken ger upphov till egna platser eller egna produkter.”

(Olsson 2008, s. 78)

Taktik är något som brukare av de dominerade rummen ägnar sig åt när de i avsaknad av en egen plats till sin aktivitet använder rummen till det de själva vill. de Certeau menar att det finns många taktiker som på ett kreativt sätt använder sig av den plats som finns och vad som finns att tillgå på platsen för stunden men menar samtidigt att taktiker är underordnade den överordnade funktionen. (Olsson 2008)

Strategin använder sig av rummets styrka medan taktiken använder sig av tidens styrka. de Certeau menar enligt Olsson att tiden har en förmåga till förändring på alla system och strukturer, det är något som strategin har svårt att kontrollera. Det har att göra med all den variation som finns då platsen omsätts i praktiken. Subjekten som lever på platserna förskjuter, justerar och modifierar med tiden ordningen. Strategin har som sagt svårt att kontrollera denna, taktikens omformande.

de Certeau menar också att alla teorier som försätts i praktiken också är beroende av praktikerna (alltså de som försätter teorierna till verklighet) och deras sätt att justera rummet för att fungera i praktiken.

Strategin och dess struktur verkar enligt Lefebvre stå för den styrande byråkratin, och taktiken verkar stå för det andra, den står för något slags motstånd. (Olsson 2008)

”I det långa loppet äger, enligt Certeau, de rumsliga praktiker som utspelar sig i vardagens verklighet en taktisk potential att appropriera strategins ordnade platser och därigenom omskapa dem. Ett illustrativt exempel på vad taktiker kan producera har lyfts fram av Tomas Wikström som studerat hur gångstigar i miljonprogramsstadsdelen Flemingsberg bildat ett slags komplement till det formella gångvägssystemet (Wikström 2005, 61-62). En enda ”sneddning” över en gräsmatta lämnar inga nämnvärda spår efter sig. Den produktiva potentialen finns istället i upprepningen av sådana individuella och taktiska handlingar. På så sätt inrättas nya ordningar: normer, traditioner, konventioner och praxis. Sådana ordningar skiljer sig från de planlagda strategierna på så sätt att de inte är rationellt planlagda.”

(Olsson 2008, ss. 80-81)

Det finns de praktiker som blir förbjudna och det finns de som gynnas, får en egen plats och därigenom stabiliseras som nya ordningar (Olsson 2008). Vilka som gynnas har att göra med hur väl de stämmer överens med vad som passar bäst med ”...de ordnade platsernas övergripande syften.” (Olsson 2008, s. 81). Olsson (2008) skriver att stadens rum består av en mängd olika påbud och strategier som överlappar varandra. Påbudet och strategierna ger i sin tur rum för taktikerna att välja vilket av dessa som skall följas. Olsson menar att ”Taktiker som gör bruk av dessa spelrum är ett slags intentionellt manipulerande taktiker...” (Olsson 2008, s. 81) som undergräver strategiernas syfte för att skapa en slags fristäder. De kan enligt de Certeau också ses som en slags strategier eftersom de använder styrkan hos strategierna för att ta plats, appropriera strategiernas rum och göra dem beboeliga (Olsson 2008).

”För Certeau utgör det rumsligt förankrade maktutövandet kontra tidens styrka den avgörande skillnaden mellan strategier och taktiker. Till skillnad från taktiker syftar strategier till att ta rummet i besittning och forma det i enlighet med den egna intentionen. Det innebär inte, som jag förstått Certeau, att taktiker för den skull saknar intentioner. Taktiker kan liksom strategier föregås av ett slags beräknande, vars förutsättningar emellertid skiljer sig från strategin då de saknar stödet av en ordnad plats (Certeau 1984, xix).”

(Olsson 2008, s. 82)

Som jag förstår det kommer strategierna uppifrån emedan taktikerna kommer underifrån, och att det är på det sättet de skiljer sig markant. Den rådande makten har medel att utforma egna rum, medan motståndet (eller egentligen folket, de behöver inte vara uttalat motståndare till makten) till makten har medlet (tid och handling) att vara de som faktiskt praktiserar rummen och på det sättet kan omforma dem.

Taktisk appropriation- Strategisk appropriation

Taktisk appropriation och strategisk appropriation är begrepp som Lina Olsson (2008) i sin doktorsavhandling *Den självorganiserade staden Appropriation av offentliga rum i Rinkeby* skapar för att kunna diskutera rummets betydelse för självorganisering och även de "...maktförhållanden som påverkar appropriationens karaktär och potential." (Olsson 2008, s. 85). De är också Olssons begreppspar som hon använder för att beskriva sådant som "...faller in mellan Certeaus poler taktik/ mobil/ rum och strategi/ stabil/ plats." (Olsson 2008, s. 92).

Olsson (2008) ser en problematik i de Certeaus användning av sitt begreppspar taktik/mobil/rum och strategi/stabil/plats och vill i likhet med Lefebvre hänvisa sina begrepp taktisk appropriation och strategisk appropriation till både handlingen och handlingens sociala och materiella resultat, alltså dess produkter.

Olsson (2008) använder som de Certeau begreppet taktik för att beskriva användning av ett rum som inte omformar rummet. Hon tar upp fenomenet taktiskt återbruk av rum, det vill säga att använda sig av ett rum på ett sätt som det inte var tänkt från början utan att för den skull omforma det, vilket är något som hon beskriver att den finska arkitekten Panu Lehtovuori menar kan vara det sätt som de mest intressanta rummen skapas på för närvarande.

Strategisk appropriation är ett begrepp som Olsson (2008) vill använda för det som Lefebvre kallar appropriation, det vill säga en typ av appropriation som omformar rummet, som går från att vara ett rum där bytesvärdet är viktigare än bruksvärdet till att vara ett rum där bruksvärdet är viktigast, och därigenom tar kontroll över det. Vad som också är typiskt för en strategisk appropriation är att så kallad lokal auktoritet upprättas. Med lokal auktoritet menar Olsson att appropriationen lyckas omforma vad som anses normalt och riktigt i det sociala rummet, i vilket den strategiska appropriationen också alltid är materiellt stabiliserad. Olsson skriver att endast materiell stabilitet inte alltid är tillräckligt för att upprätta strategisk appropriation.

De företeelser som däremot använder sig av rum utan att upprätta ordnade platser vill Olsson (2008) kalla taktisk appropriation, men hon menar också att trots att den taktiska appropriationen inte upprättar nya ordnade platser kan den ändå ge upphov till nya, andra rumsligheter. Olsson menar att det finns både självorganisering som leder till strategisk appropriation och självorganisering som leder till taktisk appropriation.

Taktisk appropriation är ett begrepp som Olsson (2008) använder för att beskriva en företeelse som inte är lika flyktig som de Certeaus definition av taktik (de Certeaus definition av taktik är att den försvinner med en gång den hänt), men inte heller lyckas bli befäst i det sociala rummet, vilket är något som Lefebvre anser är viktigt för appropriation. Strategisk appropriation är det begrepp som Olsson använder för att beskriva en företeelse som istället får ett fotfäste i det sociala rummet.

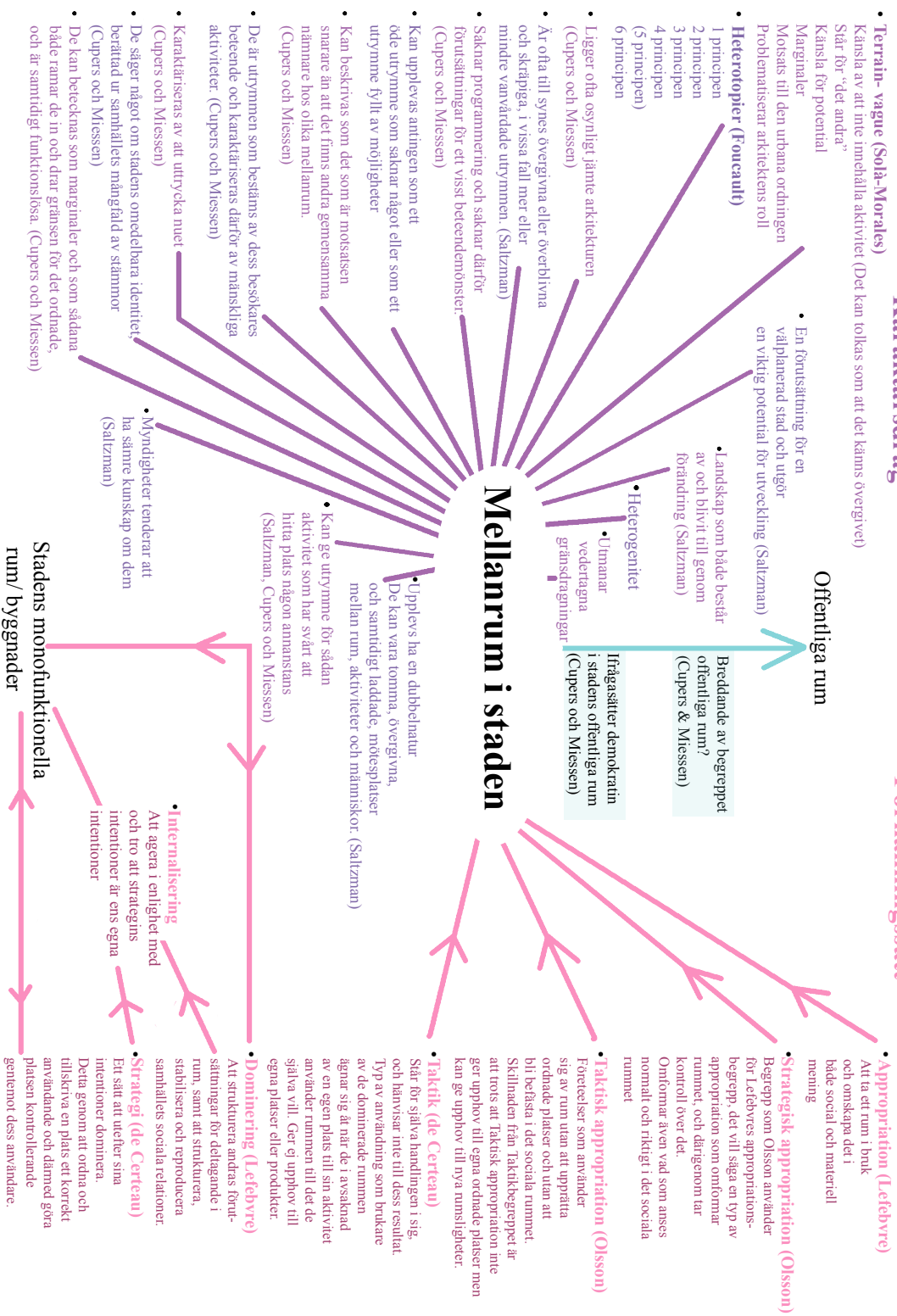
Teoretiskt ramverk

På nästa sida finns en sammanställning av de olika begreppen beskrivna i litteraturstudien vilka kopplas till mellanrum i staden. (*Figur 1.*)

Ramverket visar de karaktärsdrag som mellanrummen i staden enligt litteraturstudien visar, och de förhållningssätt som i studien beskrivits som går att koppla till mellanrum i staden. Det visar också hur mellanrummen i staden kan kopplas till stadens offentliga rum och hur förhållningssättens motsatser går att koppla till stadens monofunktionella rum och byggnader.

Karaktärstrdrag

Förhållningssätt

Figur 1. Visualisering av ett teoretiskt ramverk över vilka karaktärstrdrag och förhållningssätt som kan kopplas till mellanrum i staden, med författare som skrivit om dessa, samt eventuella kopplingar mellan mellanrum i staden och offentliga rum. Ingen intern ordning har gjorts mellan de olika karaktärstrdragen och förhållningssätten. Det teoretiska ramverket innehåller också förhållningssätt som kan kopplas till stadens

Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård: en studie av ett möjligt mellanrum i staden

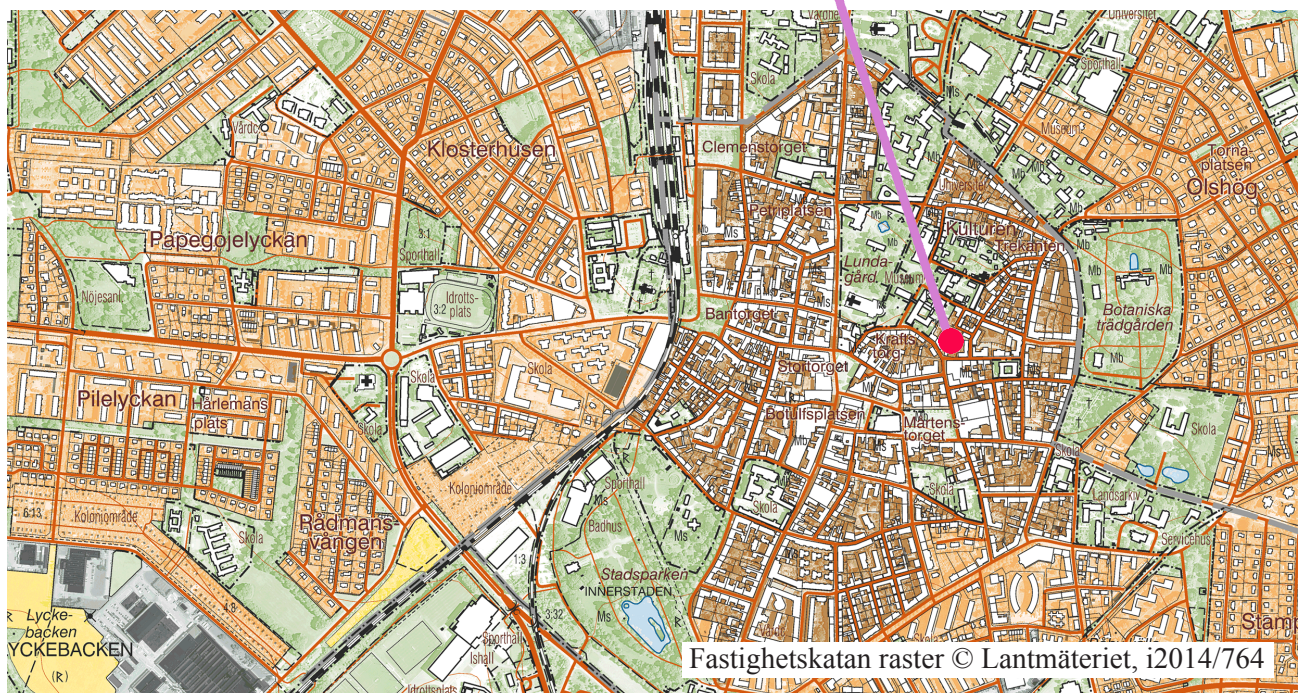
Lunds Ungdoms- och Hemgård, vad är det?

Lunds Ungdoms- och Hemgård, även kallad Hemgården, är en ideell, religiöst och partipolitiskt obunden förening som grundades 1942 och sedan 1960 har haft sina lokaler på Kiliansgatan 11 i Lund (Lunds Ungdoms- och Hemgård u.å.). Föreningens beslutande organ är årsmötet, till vilket alla föreningens medlemmar kallas en gång om året och där det beslutas vilken styrelsen blir som ska sköta ”Hemgården” det kommande året.

Från början var tanken med Lunds Ungdoms- och Hemgård att skapa en positiv samlingsplats främst för unga människor, vilket också speglas i att de flesta av föreningens medlemmar är mellan 14 och 24 år, men föreningen har numera vidgat denna målsättning till att vara en plats som ”...ska verka för gemenskap och för att överbrygga hinder i form av t ex ålder, kön, etnisk eller subkulturell tillhörighet mellan människor och grupper av människor.” (Lunds Ungdoms- och Hemgård u.å.).

Föreningen ser som sin främsta uppgift ”...att underlätta möten mellan människor och försöker göra detta genom att tillhandahålla en gemytlig miljö präglad av tolerans, öppenhet och respekt.” (Lunds Ungdoms- och Hemgård u.å.). I dess stadgar står det utöver detta bland annat att de ska erbjuda en drogfri miljö, att de ska stimulera människor till ett aktivt engagemang och medskapande, att de ska stimulera till en konstruktiv samhällsdebatt och därigenom verka för fördjupad demokrati (Lunds Ungdoms- och Hemgård 2013).

Överblick över trädgården och dess placering i Lunds centrum

Figur 2. En ihopsatt bild, som dels innehåller en översiktsplan över Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård och dels en karta för att visa dess placering i staden. Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård ligger mitt inne i Lunds centrum, ett stenkast från både Mårtensstorget och Lunds domkyrka, shoppingstråken och universitetsplatsen. Basen på översiktsplanen mäter ca 29 meter i verkligheten.

Observationer och intervjuer

Vid observationer på platsen och intervjuer med personer som vistats i trädgården samt av Hemgårdens personal har ett antal teman kopplade till litteraturstudien om mellanrum i staden undersökts. Observationer och öppna intervjuer med gårdens personal har skett löpande under en period i Januari och början av Februari 2016. Jag har även använt mig av min egen kunskap om platsen i egenskap av att vara en av Hemgårdens besökare och medlemmar under många år.

De intervjuer som gjorts utöver de öppna intervjuerna med gårdens personal har utförts under två dagar, den andra och tredje Februari 2016 mellan ca kl. 12-15. Då intervjuades 9 personer som använde trädgården. Frågorna finns som en bilaga till arbetet och trots att intervjuerna utförts med färdiga frågor så fanns friheten att hoppa över de frågor som redan besvarats under intervjuerna och att ställa följdfrågor om det kändes nödvändigt. Två intervjuer ägde rum på kvällen den 3/2 2016 inne på Hemgården.

Frågorna rör hur användarna av platsen uppfattade den, vad de gör när de är på platsen, vad andra gör när de är på platsen, om folk vet om att platsen finns, om de uppfattar det som att någon bestämmer vad man får och inte får göra på platsen och om de tycker att den skiljer sig från andra offentliga miljöer i staden.

Resultaten av observationer och intervjuer beskrivs här i text och bild.

Vad sker på platsen?

Det som skett på platsen under tiden observationen har ägt rum (i Januari och början av Februari 2016) är huvudsakligen att människor korsat den via den stenlagda gången, någon har rastat sin hund, och människor har rökt och samtalat. Det har verkat som om några har använt platsen för att prata ostört.

Under observation av aktivitet i trädgården under en dag (8.30-17.30, 25/1-2016) upptäcktes att många använder trädgården att gå igenom, närmare bestämt 62 personer. 12 av dem gick åt båda hållen. Flera av dem hade matkassar med sig åt ena hållet, vilka vittnar om att de utfört vardagliga sysslor.

Förutom att använda trädgården som passage var det 16 personer som var där och rökte. Flera av dem var återkommande under dagen och även under de dagarna då andra typer av observationer utfördes.

En av intervjupersonerna som var där och rökte sa att det är praktiskt att gå dit och röka eftersom de inte får göra det utanför skolans lokaler och syftade på ett gymnasium utan skolgård i närheten.

Utöver dessa två huvudaktiviteter som påträffats var det även några som filmade basketkast, någon som fotograferade träd och ett par av hemgårdens besökare var ute på trappan för att prata.

Personal från Lunds Ungdoms- och Hemgård har saltat gången och en cykelhandlare som har cyklar i "Hemgårdens" källare har gått genom trädgården med cyklar och kunder.

Dessutom har graffitimålare målat på graffitiplanket när jag inte varit där, och någon eller några har vistats i trädgården vilket spår i snön vittnat om, någon har även varit där och matat fåglarna (en fågelfröpåse och frön på uteplatsen är spår efter det, se **Figur 14**).

Utifrån tidigare erfarenheter jag har som besökare av Lunds Ungdoms- och Hemgård vet jag att trädgården används mer på sommarhalvåret, både dagtid och kvällstid. Då står utemöblerna framme på gräsmattan och uteplatsen. Ibland har volleybollnät varit uppsatta på sommaren och folk har spelat volleyboll.

Ett år användes trädgården för bygge av en skateboardramp som flyttades till annan plats då den var klar. Personalen säger att på sommaren brukar det ligga skolungdomar och sola på gräsmattan när de kommer till jobbet. De berättar också att på 1980-talet brukade besökare på platsen samlas en gång i veckan och lösa Veckorevyns korsord tillsammans, samt att det stod en klätter- och gungställning här för många år sedan, som togs bort till förmån för andra aktiviteter som behövde ta plats.

Ibland spelar barn fotboll på gräsmattan, och folk spelar basket, vilket är något som många av de intervjuade framhållit som det folk gör på platsen, liksom att de målar graffiti. En person i 60års åldern som korsade trädgården på väg till arbetet i närheten kallade trädgården speciell och påpekade att den skiftar både i användande och utseende och sa att han alltid tittar på graffitiväggen som nästan alltid har en ny målning. Många av de intervjuade framhåller också att folk pratar på platsen, och att de "liksom bara är här".

Ett i princip årligen återkommande evenemang arrangerat av Hemgården är "Vårfesten". Då används trädgården för grillning och mindre kända musiker spelar på scenen, vilket en av intervjupersonerna också

påpekat genom att nämna att folk tittar på konserter.

För ett par år sedan bestämde jag och en vän oss för att vi skulle odla grönsaker i trädgården och byggde ett par lådor att odla i.

En intervjuperson, som också berättade att hen var boende i närområdet, sa att det ibland har suttit någon här och läst tidningen soliga morgnar. Flera av de intervjuade har tänkt på att det ganska ofta sitter en grupp äldre män med invandrarbakgrund och spelar domino här, vilka verkar ha väldigt trevligt. Personalen på gården har berättat att det hölls bröllop i trädgården för ett par år sedan, och att det har hållits barnkalas i trädgården som inte var kopplat till gårdens verksamhet.

Ytterligare svar som intervjuerna givit på frågan vad folk gör när de är på platsen är att folk grillar korv, äter glass, träffas, sitter på bänkarna och njuter av samvaro. Bänkarna har lyfts fram av en intervjuperson som något som är bra för interaktion. En dam som använder gången som genväg skrattar och säger att hon faktiskt inte vet, och en annan säger att hon ibland ser personalen från gården i trädgården och att det ibland är folk på platsen för att "klottra".

De intervjuade personerna själva går igenom trädgården på väg till jobb, till stan, eller hem. Några av dem är på platsen och röker, medan en av dem dricker en kopp kaffe. De intervjuer som skedde inomhus på kvällstid skiljer sig något från de andra eftersom de intervjuade då var där för att besöka Lunds Ungdoms- och Hemgård bland annat för att repa med sitt band.

Grad av ordning/styrning samt uttalade funktioner/programmering på platsen.

Det finns många element i trädgården med funktioner som potentiellt styr besökarna. De redovisas genom bild och bildtext nedan.

Figur 3.

Ett träplank med en dörr åt vardera håll som omgärdar trädgården på tre sidor, huset utgör gränsen på den fjärde sidan.

Figur 4.

Figur 5.

Figur 6. Basketkorgen med tillhörande asfalterad yta.

Figur 7. Gången, som binder ihop de två dörrarna i planket, och grafittiväggen längs med gången.

Figur 8. En scen i direkt anslutning till huset, vilken just nu tjänar som förråd till utemöbler.

Figur 9. En ställning för temporära graffitiplank.

Figur 10. Trappan till ingången på huset med tillhörande hiss för rullstol eller barnvagn och två askfat vid trappan.

Figur 11. Några odlingslådor.

Figur 12. En stenlagd uteplats.

Figur 13. En gräsmatta, samt två fasta papperskorgar, en i varje ände av gången (endast en papperskorg syns på bilden).

Alla dessa element har sina uttalade funktioner, trots att uteplatsen (**Figur 12**) just nu inte används, odlingslådorna (**Figur 11**) är övervuxna, och scenen (**Figur 8**) används till förvaring av utemöbler och i princip endast används som en scen en gång om året. I övrigt ser platsen ganska oordnad ut. I gången växer det ogräs och den är nedstänkt av färg från graffitiväggen (**Figur 7**). Uteplatsens stenläggning är ogräsbemängd, liksom buskplanteringarna som inramar gräsmattan och bärbuskplanteringen vid uteplatsen. Mitt i trädgården står ett gammalt dött päronträd bevuxet med murgröna.

Lunds Ungdoms- och Hemgård har nolltolerans vad gäller droger. Under gårdens öppettider ser personalen till att alkohol eller andra droger inte inmundigas eller används i trädgården. Vad som sker utanför öppettider är däremot inte reglerat från Lunds Ungdoms- och Hemgårds sida (Lunds Ungdoms- och Hemgårds personal). På frågan om det är någon som bestämmer över platsen är de flesta av intervjupersonerna överens om att det antingen är Lunds Ungdoms- och Hemgård eller kommunen som bestämmer över platsen. De som är besökare på Hemgården menar att det är ”frihet under ansvar” som gäller.

På frågan om man får göra vad man vill på platsen var intervjupersonerna i princip eniga om att man inte får göra vad man vill, om det innebär att det bryter mot någon lag, och att det förmodligen finns regler för de som är besökare på Lunds Ungdoms- och Hemgård.

De allra flesta av intervjupersonerna kopplade platsen direkt till Lunds Ungdoms- och Hemgård.

Olika typer av appropriationer av platsen, vad och vilken typ?

Den mest påfallande av appropriationerna på platsen torde vara graffitin och tags runt omkring på plank och trappa. Graffitin på graffitiväggen går att härleda till begreppet strategisk appropriation (Olsson 2008). Graffitiväggen i Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård utgör en av tre lagliga ”väggar” i Lund (Lunds Ungdoms- och Hemgårds personal), och Lunds Ungdoms- och Hemgård säljer sprayfärg i en shop inne i huset. Jag själv kommer ihåg, och en av intervjupersonerna påpekar att det inte var helt självklart från kommunens sida från början att väggen skulle få ta plats i trädgården. Graffitiväggen togs ner och sattes upp ett par gånger innan Hemgården fick lov att ha den uppe permanent. ”Tagsen” går att härleda till Olssons (2008) begrepp taktisk appropriation, det är en typ av appropriation som inte blivit befäst i det sociala rummet trots att den fysiskt omformar rummet. Det antyder ett par intervjupersoner. Ytterligare appropriation av platsen är odlingslådorna, som jag själv har varit med och byggt. Jag och en vän tyckte att det skulle finnas möjligheter att odla i Lunds centrum. Detta är en typ av strategisk appropriation, men inte lika befäst som graffitiväggen. Det är en strategisk appropriation eftersom vi hade stöd av Hemgårdens personal, men själva odlandet har inte fått genomslag och bör därför ses som en taktisk appropriation. Det fanns dock en liknande appropriation redan innan, då någon för längesedan satt ner jordärtskockor runt det gamla döda päronträdet. Det är en appropriation som har fått bli kvar länge, vilken också har använts av personalen till att göra jordärtskocks-soppa. Det går att härleda den här typen av appropriation till Lefebvres appropriationsbegrepp och Olssons strategiska appropriationsbegrepp. Alla cigarettfimpar slängda på marken och skräpet (**Figur 15, 16**) går också att se som en typ av appropriation. De är egentligen spår av vad de Certeau kallar taktik, nämligen aktiviteten röka, sättet som rökarna slängt sina fimpar på, nämligen utanför askfatet är en appropriation, som är taktisk eftersom de så småningom städas undan. Övrig aktivitet som observerats i form av att människor använder platsen till kaffedrickande, genväg och plats för samtal bör härledas till taktiker, alternativt taktiska appropriationer. Det syntes spår i hela trädgården när jag var där kring nyår eftersom det låg snö (**Figur 17**). Spåren kan räknas som spår av en taktik eller en taktisk appropriation. Jag själv och andra har plockat bär och frukt från trädgårdens träd och buskar, vilket också räknas som en typ av taktisk appropriation, liksom fotbollsspelande, dominospelande, solande, läsning, fotograferande, matande av fåglar, bröllop och barnkalas som hållits i trädgården.

Figur 14. Någon har hållt en säck fågelfrö på den stenlagda uteplatsen i hörnet, där det också ligger ett ganska nytt bananskal, några kapsyler från starköl och lite glas.

En bortglömd, övergiven och stökig plats?

Trädgården känns som en ganska bortglömd och oordnad plats, trots nämnd struktur. Den känns bortglömd eftersom den inte ser välskött ut, och det var inte särskilt många som syntes till på platsen under tiden för observationen. Dock talar alla spår av aktivitet i den för att den ändå är besökt, vilket också intervjupersonerna genom sin blotta närvaro vittnar om.

Att platsen är besökt görs tydligt en dag i början av januari då snön fallit ett par dagar tidigare och hela trädgården är full av fotspår (**Figur 17**).

De intervjuade uppfattar platsen lite blandat. Flera uppfattar den som dyster, särskilt vid den här tiden på året, och någon som skräpig. En annan uppfattar trädgården som sömnig och eftersatt, men säger att det nog beror på årstiden. Andra uppfattar den som fin, mysig eller opretentiös. En boende i närområdet ser platsen som en oas som inte utnyttjas så mycket, men det tyckte personen var ganska trevligt det med, och påpekade samtidigt att ljudvolymen tenderar att vara hög när det är konserter i trädgården.

Figur 15. Det ligger skräp här och var i hela trädgården, vilket vittnar om mänsklig aktivitet.

Figur 16. Nära huset är skräpigheten mest frekvent. Där ligger mycket skräp i form av glas och en mängd cigarettfimpar. Cigarettfimparna är en taktisk appropriation av platsen.

Lunds Ungdoms och Hemgårds trädgård ser inte ut som en typisk trädgård, och den ser inte ut som en typisk park, den är inte vad folk i allmänhet kallar välskött, men den verkar heller inte helt bortglömd och öde, den är som något mittemellan. Trädgården upplevs både av mig och personerna som intervjuats som något mittemellan privat och offentlig.

Planket som omgärdar trädgården är trasigt på sina ställen, algigt och här och var sprejat eller ritat på med ”tags”. Vid ena ingången till trädgården har någon sprejat ”one solution revolution” på ett intilliggande hus. På något sätt sätts känslan i trädgården redan med de orden, trädgården känns som en plats där egna initiativ uppmuntras. På ingången på andra sidan har någon satt upp en lapp där det står om en katt som kommit bort. Det ligger skräp här och var i princip i hela trädgården, men nära huset är det mest frekvent. Där ligger mycket skräp i form av glas och en mängd cigarettfimpar, trots nämnda askfat. När jag tänker på det är det fimparna tillsammans med ”tagsen” som gör att platsen varken känns privat eller offentlig. Ingen har städad bort skräpet och ingen har målat över eller tvättat bort tagsen.

Vilka grupper finns representerade på platsen?

Under tiden för observationen av trädgården har den inte haft så många besökare. Graffittiväggen har använts vilket visar att det har funnits graffitimålare på platsen. Annars är de mest representerade grupperna bland annat gymnasieungdomar från ett gymnasium i närheten utan skolgård vilka egentligen inte är besökare på Lunds Ungdoms- och Hemgård. Besökarna i trädgården är också boende i närområdet, och människor som använder trädgården som genomfart då de handlar i en matvaruaffär vid Mårtenstorget eller som en genväg in till centrum. Besökarna är även människor som arbetar i närområdet och de som går genom trädgården med påsar som vittnar om att de handlat lunch i stan. Dessutom är en del Lunds Ungdoms- och Hemgårds besökare, vilka främst står på trappan och röker.

På frågan vem som brukar vara på platsen svarar många att det är ungdomar. Ett par intervjupersoner uppmärksammar återigen att det ibland sitter ett gäng äldre män och spelar domino i trädgården. En av intervjupersonerna säger efter att jag frågat honom om gänget tillhör verksamheten att de förmodligen gör det men att han ibland sett dem på Ariman (ett närliggande café) och på biblioteket. Han kan tänka sig att de letat efter en plats att vara på helt enkelt och att de har hittat hit. Den andra personen som uppmärksammat samma gäng menar att de har hittat hit och vet att de kan vara i trädgården ifred.

En intervjuperson undrade om jag menade de som "...faktiskt är här, eller folk som passerar här?" och menade att de som är på platsen oftast är yngre, ungefär i gymnasieåldern, och folk som passerar generellt är äldre. Flera av de intervjuade säger att de som brukar vara i trädgården förmodligen hör till Lunds Ungdoms- och Hemgårds verksamhet.

Det är också flera av intervjupersonerna som säger att folk som målar graffiti, spelar basket och röker.

En intervjuperson, som frekvent köper lunchmackor i Lunds Ungdoms- och Hemgårds café kallade trädgården för "de lokala kidsens lekplats, gömt mellan husen."

Känslan av att kunna göra saker ostört/ hur observerad känns platsen?

Under tiden då observationer utförts är jag ensam i trädgården långa stunder.

Det finns dock spår av mänsklig aktivitet överallt på platsen, i form av småskräp, graffiti och "tags".

Trädgården är omgärdad av ett knappt två meter högt träplank och trots att den ligger mitt i Lunds stadskärna gör planket att platsen känns ostörd från aktiviteterna som pågår runt omkring i staden. Det är dels det nämnda planket som skyddar trädgården från omgivningen, men också trädgårdens placering. Att den ligger mitt i Lund men inte precis invid shoppingstråket, utan snarare mellan två bakgator, inne mellan husen gör trädgården skyddad men också gömd från omgivningen.

De flesta jag intervjuat tror inte att det är så många som vet att platsen finns, och att det beror på hur den ligger, lite undanskymd, lite "off", lite hemligt, och en person påpekade att den till skillnad från många andra innergårdar i Lund är öppen. Några säger att de inte vet, och några skolungdomar som var där och rökte verkar mena att de på skolan i alla fall vet om den, men att inte alla går dit.

Flera av intervjupersonerna tror att det kanske är mest Hemgårdens besökare som vet om den, och det reflekteras också i vad de jag intervjuat som är besökare på Hemgården svarat. En av Hemgårdens besökare tycker att det är jättekonstigt att det är så få som vet om den.

Båda ingångarna till trädgården ligger gömda. Ingången mot Mårtenstorget har till exempel inte en uttalad gång in mot grinden från gatan, det är en ingång från en grusad parkering, och plattsättningen börjar dolt, inne vid husväggen. Däremot är närvaron av både korsvirkeshuset som Lunds Ungdoms- och Hemgård har som lokaler, och grannarnas utsikt/uppsikt uppifrån stark. Vid intervju med personal på Hemgården har det även framkommit att grannar ibland hört av sig då de till exempel tycker att volymen under konserter i trädgården varit störande. Trädgården känns alltså övervakad från flera håll.

Figur 17. Spår i snön vittnar om närvaro i trädgården. Utsikten från personalens kontor en vinterdag i början av Januari. Planket och läget gör att trädgården känns gömd från omgivningen, däremot är utsikten uppifrån påtagligt närvarande.

Har myndigheterna kunskap om platsen?

Då jag frågar personalen på Lunds Ungdoms- och Hemgård om myndigheterna har kunskap om platsen säger de att de hyr fastigheten av kommunen, och att trädgården hör till. Även om den räknas som offentlig parkmark är det Lunds Ungdoms- och Hemgård som hyr och sköter om den, utom då det gäller större beskärningsarbeten som de stora träden längs ena planket som sent i höstas blev hårt beskurna. Kommunen är inte ofta på plats för att utföra liknande arbeten, men fastighetsskötarna är i alla fall i huset flera gånger om året för åtgärder inomhus, och även om de inte är ute i trädgården då så bör de i alla fall se den de gånger de är i huset. Kommunen har alltså kunskap om trädgården, men är inte där särskilt ofta. Lunds kommun har inte kontaktats för att få svar angående hur det ligger till.

Skiljer sig platsen från andra offentliga miljöer i staden?

Alla intervjupersoner svarade att platsen skiljer sig från andra offentliga miljöer i staden. Drygt hälften av dem påpekar att det beror på att den ligger lite hemligt undanskymt, några av dem påpekar att staketet runt om bidrar till det. En av dem påpekar att det är en genomfartsled, och att det står ett grafittiplank här (något personen tyckte om). En av dem säger att det är klart att den kunde gjorts trivsammare, men att det nog inte är meningen med platsen, och säger att den skiljer sig från andra offentliga miljöer som till exempel torg genom att den till skillnad från dem inte är pompös. En av dem säger att den nog är väldigt unik i och med att den ligger mitt i och att det gäller ”frihet under ansvar” på platsen. Personen uttrycker sig också om graffitiväggen genom att säga att en del av dem som ägnar sig åt att måla på den kanske målar på husen runt om också, men säger i samma andetag att han ju inte kan veta.

Några av intervjupersonerna är inne på att den skiljer sig från offentliga miljöer eftersom platsen ägs av någon. En av intervjupersonerna menar att den skiljer sig eftersom det är Hemgårdens och att Hemgårdens verksamhet handlar om att hjälpa ungdomar att göra det de själva vill och jobbar med sysselsättning, och att platsen skiljer sig mycket från till exempel stadsparken i Lund där folk sitter och super istället.

En av intervjupersonerna menar att platsen har en känsla av äkthet, både i omgivning och stämning.

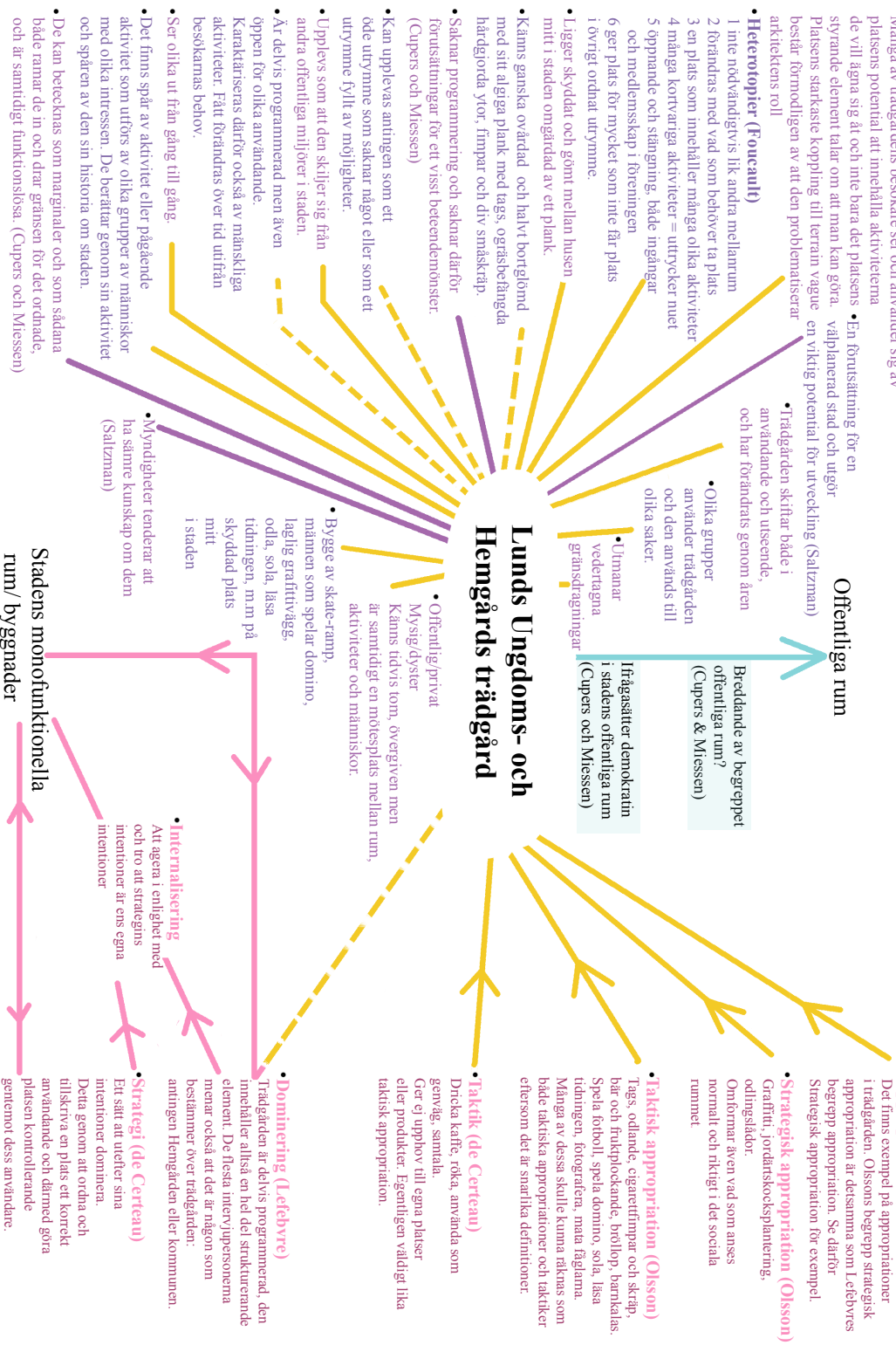
Hur överensstämmer fallstudien med litteraturstudien?

För att svara på den inledande frågeställningen ”Är Lunds Ungdoms och Hemgårds trädgård ett mellanrum i staden?” har ”Mellanrum i staden” bytts ut mot ”Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård” i det teoretiska ramverket som arbetats fram utifrån litteraturstudien.

Där jag ansett att Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård stämmer överens med Mellanrum i staden har strecken färgats gula, och där det finns likheter men inte solklara sådana har de gula strecken streckats (**Figur 18**).

Karaktärsträd

Förhållningssätt

Figur 18. I bilden ovan har "Mellanrum i staden" bytts ut mot "Lunds Ungdoms- och Hengårds trädgård" i det teoretiska ramverket. Lunds Ungdoms- och Hengårds trädgård tangerar många av stadens mellan-rums karaktärsträd och många av de förhållningssätt som kan finnas till mellanrum i staden. Det finns dock undantag. Bland annat är platsen delvis dominerad genom strukturerande element, den saknar alltså inte

programmering, myndigheterna har kunskap om platsen, och den upplevs av dess besökare som om Hengården eller kommunen bestämmer över den. Där likheter finns har tolkningarna av dem ersatt karaktärsträderna och förhållningssätten. För en klar bild är det bästa att jämföra detta ramverk med ramverket utarbetat för mellanrum i staden.

Diskussion

Studien visar att mellanrum i staden per definition är svåra att slutgiltigt definiera.

Att försöka förstå vad mellanrum i staden är var från början ett ganska svårt uppdrag till mig själv.

Svårigheten, vilken också är det spännande, består i att mellanrum definieras utifrån att de är motsatsen till vad de inte är och att de definieras av att innehålla sådant som uppfattas som ”det andra”, vilket Saltzman (2009b), Cupers och Miessen (2002) samt Foucault (1986) (om man bestämmer sig för att liksom Saltzman beskriva mellanrum som heterotopier) beskriver. Det är alltså snarare att de står för motsatsen eller ”det andra” som definierar dem än att det finns andra gemensamma nämnare mellan olika mellanrum (Cupers & Miessen 2002). Detta gör dem svårdefinierbara men jag tror också att det finns en viktig poäng i att de inte nödvändigtvis har flera gemensamma nämnare. Det gör mellanrum i staden än mer tillåtande.

Genom att definieras av att vara motsatsen blir de föränderliga och följer samhällets utveckling som en slags kontrapunkt (Cupers & Miessen 2002).

Jag har sammanställt ett teoretiskt ramverk över vilka karaktärsdrag och förhållningssätt som kan kopplas till mellanrum i staden. Detta ramverk skulle också kunna hjälpa till att identifiera kvalitéerna hos mellanrummen. Identifikationen av dess kvalitéer kan leda till att vi låter dem finnas kvar, men identifikationen kan också leda till en spännande diskussion kring stadens rum, vad vi vill uppnå med utformningen av dem och vem de är till för. Ramverket ger ett verktyg att jobba utifrån då det gäller att identifiera stadens mellanrum. Jag tror nämligen att de behövs, just på grund av att de lämnar utrymme för olika aktiviteter, att de är tillåtande och för att de kan få oss att förstå att det finns olika sätt rum kan fungera på.

Jag tror att stadens mellanrum kan vara rum som många sneglar åt att bebygga då det idag talas om förtätning av staden som ett led i hållbar stadsutveckling istället för att som Saltzman (2009b) se mellanrummen som en förutsättning för en välplanerad stad. Att jag tror att de kan ligga i riskzonen för att bli bebyggda beror på att det förmodligen är svårt att förstå dess kvalitéer och värdet av dem vid en första anblick. Min förhoppning är att ramverket kan vara en början till den kunskap om stadens mellanrum som behövs för att kunna uppfatta mellanrummens kvalitéer. Men jag har även genom att prova att använda det på en plats, nämligen Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård upptäckt att kvalitéer som återfinns i mellanrummen också kan finnas i delvis programmerade rum. Detta skulle kunna öppna för att en lösare programmering av ytor i staden kan skapas istället för de monofunktionella och mycket programmerade ytorna som tenderar att återfinnas i våra städer.

Resultatet av studien visar alltså att det finns kopplingar mellan mellanrum i staden och Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård. Resultatet av fallstudien stämmer delvis överrens med resultatet av litteraturstudien. Genom att undersöka trädgården utifrån karaktäristik, förhållningssätt och begrepp som litteraturstudien givit mig har jag försökt att förstå om Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård kan falla inom definitionen av ett mellanrum i staden. Det finns flera kopplingar mellan litteraturstudien och fallstudien, däribland att trädgården ligger osynligt jämte arkitekturen, att den upplevs som skräpig och ovårdad, att den ger plats för sådan aktivitet som inte ges plats någon annanstans, och att den är föränderlig och är ett utrymme som bland annat karaktäriseras och bestäms av aktiviteterna hos dess användare. Exempel på alla förhållningssätten som jag genom litteraturen kopplat till mellanrum i staden återfinns också i Hemgårdens trädgård.

Däremot framkommer det också i resultatet aspekter med trädgården som pekar på att den inte bör räknas som ett mellanrum i staden, om det är så att alla kriterier i det teoretiska ramverket ska finnas på platsen för att den ska kunna räknas som ett mellanrum.

Det som pekar på att Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård inte kan räknas som ett mellanrum i staden är bland annat att myndigheter har vetskap om platsen, att den innehåller ganska hög grad av programmering och att de som är där ser trädgården som direkt kopplad till Hemgården. Dessutom menar många av de intervjuade att Hemgården alternativt kommunen bestämmer över platsen.

Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård överlappar det teoretiska ramverket på flera sätt. Det känns märkligt att den har så många likheter med mellanrumsbeskrivningarna i litteraturstudien i och med att jag inte upplever platsen som oprogrammerad. Det gör att jag börjar tänka att avsaknaden av programmering kan vara ett av de allra viktigaste karaktärsdragen hos ett mellanrum i staden, och kanske borde tas upp som en av de viktigaste teorierna om mellanrum som resultatet av litteraturstudien givit.

Faktum är att platsen verkar programmerad utifrån Lunds Ungdoms- och Hemgårds behov när man tittar på vad som står att läsa i stadgar och på hemsidan om vad Hemgården står för. Frågan är om möjligen Hemgårdens stadgar står för mycket av det som litteraturstudien säger att ett mellanrum innehåller? Föreningen ser som sin främsta uppgift "...att underlätta möten mellan människor och försöker göra detta genom att tillhandahålla en gemytlig miljö präglad av tolerans, öppenhet och respekt." (Lunds Ungdoms- och Hemgård u.å) samt att de ska stimulera människor till ett aktivt engagemang och medskapande, att de ska stimulera till en konstruktiv samhällsdebatt och därigenom verka för fördjupad demokrati (Lunds Ungdoms- och Hemgård 2013). Jag tycker att detta sammanfaller med mycket av det som går att utläsa av litteraturstudien om vad ett mellanrum i staden är.

Jag börjar tro att Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård är en offentlig plats som liknar ett mellanrum i staden både visuellt och i vad den kan sägas stå för, och gradvis har förvandlats till att ha flera av karaktärsdragen hos ett mellanrum i staden, eftersom det har passat Hemgårdens verksamhet. Mellanrum i staden beskrivs ju av Saltzman (2009b) som landskap i förändring, något Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård också verkar vara. Möjligen kan trädgården ihop med verksamheten vara ett mellanrum i staden.

Kan en programmerad plats i staden som i övrigt används som ett mellanrum i staden vara ett mellanrum i staden? Cupers och Miessen (2002) menar att mellanrum i staden skulle kunna ses som offentliga rum i staden eftersom de av dess besökare används som det, och borde det i sådana fall inte kunna gå att vända på det? Att offentliga rum som används som mellanrum i staden kan räknas som mellanrum?

Det är en fråga som känns intressant. För det är en fråga som kan öppna för att planera in mellanrum i staden för en mer tillåtande stadsutveckling.

Jag känner mig tveksam. Det gör jag eftersom jag inte vet om de människor som behöver mellanrummen och söker sig till dem hade uppskattat ett mellanrum som var programmerat för att vara ett mellanrum. Om du programmerar en plats till att vara ett mellanrum- kan det göra att mellanrummet blir statiskt? (Dock upplever jag inte Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård som en statisk plats).

Det är kanske en frågeställning att forska vidare kring. Jag tror i alla fall att Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård, och programmerade mellanrum i staden behöver en annan kategorisering än mellanrum i staden.

Även om stadsplanerare inte börjar utforma platser till att vara mellanrum i staden kan diskussionen kring mellanrummen och kunskapen om deras kvalitéer göra att det går att acceptera och tillåta mellanrummen som dyker upp. Kunskapen om dem kan göra att mellanrummen i staden får finnas kvar och att det, likt delar av Hemgårdens trädgård och användandet av den, eventuellt skulle kunna utformas rum med en lägre programmeringsgrad. Rum som användarna i högre utsträckning kan vara med och påverka, och som får lov att utvecklas eller omformas över tid.

Resultatet av studien visar på att mellanrum i staden kan hjälpa oss som arbetar med utformningen av rum att förstå att programmeringen kan understödja rådande makt och normbildningar samt stänga ute det som inte faller inom normen. Min tanke från början var att undersöka en typ av rum som fascinerat mig länge. Det var inte tanken från början att arbetet skulle handla om demokratin (Olwig 2006) eller bristen på demokrati (Cupers och Miessen 2002) (hur man nu vill se det) i de offentliga rummen i staden. Även om det inte var en tanke jag hade med studien tror jag att det kan vara ett av de viktigaste resultaten av studien att lyfta för oss som genom vårt yrke valt att planera och skapa rum för människor.

Mellanrummen beskrivs i litteraturen som mycket fria rum som genom sin avsaknad av strukturerande element och upplevd uppsikt verkar väldigt tillåtande och öppna och därigenom blir "...platser med potential för kreativitet..." (Saltzman 2009b, s. 14). När jag började läsa om aktiviteterna som enligt Cupers och Miessen (2002) tar plats i mellanrummen och genom dem kom in på att läsa om appropriation och dominering respektive taktik och strategi (Olsson 2008) lyftes ämnet.

Just eftersom mellanrummen i staden kan beskrivas som motsatsen till det de inte är har litteraturstudien också lett in på hur programmerade utrymmen i staden strukturerar människors beteenden och syn kring vad som är rätt och riktigt, och därmed befäster rådande ordning. Litteraturen jag läst problematiserar arkitektens roll i förhållande till vilken historia om staden som berättas genom arkitekturen och av vem (Cupers & Miessen 2002). Om jag tolkat de Certeau rätt genom Olsson (2008) problematiserar han hur arkitekten i egenskap av att utöva sin vetenskapliga kunskap också besitter makten av att betraktas vara en som berättar

den sanna kunskapen. Även Solá-Morales (2014) problematiserar arkitektens roll och beskriver den som begränsande.

Genom att vara ickeprogrammerade ger mellanrummen i staden dess användare möjligheten att berätta sina historier, och utan styrning visa vad de vill ska få plats i staden.

Genom kunskapen om vår roll som designers/arkitekter och kunskapen om värdet i ickeprogrammerade ytor är jag övertygad om att vi kan påverka miljöerna vi skapar till att bli mer demokratiska, samt påverka stadsplanerare genom att diskutera för och nackdelar med programmering av olika miljöer.

Om jag skulle föreslå fortsatt forskning kring mellanrum i staden utefter vad resultaten av den här studien visar föreslår jag följande frågeställningar och teman:

- Kan en programmerad plats i staden som i övrigt används som ett mellanrum i staden vara ett mellanrum i staden?
- Går det att programmera in mellanrum i staden?
- Försöka arbeta fram vilka nyckelkvalitéerna är i det teoretiska ramverket och vidareutveckla det. Detta kan göra ramverket mer användbart för att identifiera mellanrum i staden och för att ytterligare förstå vilken roll mellanrummen har i staden.
- Arbetet har fått mig nyfiken på hur stadsplanerare och kommuner ser på mellanrum i staden, och jag tror att det vore spännande att arbeta vidare med att se hur kommunerna tänker kring mellanrum i staden i förhållande till förtätning av staden och kommersiella intressen, samt att se hur de eventuellt kan bidra till att mellanrummen får finnas kvar, och att planera in rum i staden med mindre programmering.

Analys av metodval och felkällor

Jag anser att det har varit helt nödvändigt att låta en stor del av uppsatsen vara en litteraturstudie eftersom jag genom utbildningen inte hade utforskat stadens mellanrum tidigare. Däremot genomsyras uppsatsen av en positiv bild kring stadens mellanrum vilken med andra källor kanske hade kunnat bli en annan. Rent subjektivt var jag positivt inställd till stadens mellanrum redan innan arbetet med den här uppsatsen och det har säkert speglats i vilken litteratur jag valt att använda.

Att inom uppsatsen göra en fallstudie tycker jag var riktigt i förhållande till att syftet med uppsatsen bland annat varit att öka förståelsen kring vad ett mellanrum i staden är. Det var ett riktigt metodval eftersom det givit möjligheten att prova teorier om mellanrum i staden i verkligheten, och därigenom också ge en bredare förståelse för dem.

Det går att hävda att valet av plats för fallstudien kunde gjorts efter litteraturstudien. På så sätt kunde frågor kring mellanrum i staden utarbetats innan plats för fallstudien valts ut för att få en tydlighet i studien. Jag tror att arbetet blev intressant genom studien av Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård eftersom platsen i sig innehåller både kvalitéer som återfinns i stadens mellanrum men också andra kvalitéer. Dessutom fanns inte tid för att göra litteraturstudien klar först för att sedan välja plats för fallstudien inom tidsramen för en kandidatuppsats och syftet var också att förstå och ge en förståelse för vad Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård är.

Det går att diskutera om det hade varit bättre att endast göra en litteraturstudie om ämnet inom tidsramen för en kandidatuppsats, för att efteråt kunna prova det på ett par fallstudier och jämföra fallstudierna med varandra. Men jag tror att det var bra för studien att göra både en litteraturstudie och en fallstudie. Annars hade det nog kunnat bli ett mycket teoretiskt arbete som senare varit svårare att tillämpa på verkliga platser.

Jag har i hög grad grundat delar av fallstudien på egna erfarenheter av platsen, det har både varit en tillgång, men kan ha gjort studien mindre objektiv då jag har en stark koppling till Hemgården sedan innan.

Intervjuerna har ökat förståelsen för platsen gentemot om fallstudien endast innehållit observationer.

Intervjuerna ökar också trovärdigheten genom att dels ge flera människors syn på platsen, och dels att det var många av de intervjuade som inte var medlemmar i föreningen Lunds Ungdoms- och Hemgård.

Det hade gått att komma ifrån en del av min subjektivitet om jag utarbetat frågorna ytterligare, gjort fler intervjuer och redovisat dem i dess helhet. Jag valde metoden med observationer för att jag effektivare skulle kunde närma mig de teman jag ville utforska. Intervjumetoden kräver en hel del övning (Patel & Davidson 2003) vilket jag inte har. Att grunda en hel fallstudie på det vore förmodligen ganska svårt för den otränade intervjuare som jag i nuläget är.

Ytterligare felkällor som jag kommer på är att jag har valt att använda uttrycken appropriation, taktisk appropriation, strategisk appropriation och taktik för de aktiviteter som sker i stadens mellanrum. Kan det ha varit ett felaktigt användande? Begreppen är utformade för att beskriva aktiviteter och dess eventuella avtryck och omformande av DOMINERADE och DOMINERANDE rum, inte av rum som inte är dominerade från början, vilka mellanrum i staden ju inte upplevs vara. Är det ens möjligt att som jag har gjort: använda dem för att beskriva aktiviteter i ickedominerade rum?

Men jag använde mig ändå av dessa begrepp för att kunna prata om aktiviteterna på ett sätt som är givande för diskussionen om rum. Jag har också använt mig av en andrahandskälla för att bilda mig en uppfattning om Lefebvres och de Certeaus begreppspår, vilket kan ha lett till att jag missförstått dem, men det har givit mig möjligheten att hinna läsa om dem inom tidsramen för ett kandidatarbete.

Slutsats

Mellanrum i staden är svåra att definiera, men det är förmodligen samtidigt det som gör dem intressanta. Verktuget som tagits fram, det teoretiska ramverket skulle kunna ses som ett verktyg som kan vara till hjälp för att identifiera stadens mellanrum och dess kvalitéer, men också för att identifiera mellanrumskvalitéer i rum som kanske i övrigt inte är mellanrum i staden. Jag tror att arbetet kan vara till hjälp för att förstå fördelar med att jobba med rum på ett sätt många kanske inte är vana vid, nämligen med mindre programmering. Min förhoppning är att den här uppsatsen kan vara en utgångspunkt för en vidare forskning kring hur man kan göra det.

Studerande av mellanrum i staden anser jag efter att ha skrivit det här arbetet, kan ge mycket till stads- och landskapsplaneringsområdet eftersom mellanrummen i staden problematiserar arkitektens roll i förhållande till utveckling av miljöer. De problematiserar också demokratiaspekten i stadens offentliga rum, och belyser att städer, som har många invånare också behöver platser som inte fungerar utestängande för dem som inte faller inom normen.

*” What happens in the margins? To whom do they belong? Who are their visitors?
These questions can only be answered temporarily”*

(Cupers & Miessen 2002, s. 135)

Källförteckning

AAHA Art Architecture History Assembly. (u.å). *Kenny Cupers*. Tillgänglig: <http://artarchitecturehistory.org/kenny-cupers/> [2016-01-11]

Cupers, K. & Miessen, M. (2002) *Spaces of uncertainty*. Wuppertal: Müller und Busmann

de Solà- Morales, I. (1999). Plats: permanens eller produktion. I: Beck, I., Holm, E-L., Sandqvist, T., Wallenstein, S-O. & Winbladh, M. (red.), *Skriftserien Kairos. Vol. 5. Arkitekturteorier*. Stockholm: Raster, ss. 185-199.

de Solà- Morales, I. (2014). Terrain Vague*. I: Mariani, M. & Barron, P. (red), *Terrain Vague: Interstices at the Edge of the Pale*. New York: Routledge, ss. 24-30. Tillgänglig: https://books.google.se/books?hl=sv&lr=&id=1UVtAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA24&dq=terrain+vague+sola&ots=WhUdA2uIWX&sig=0SyfQet_qvp9PIQjQwDzqNGxqqU&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [2015-11-25]

Foucault, M. (1986) Of Other Spaces. *Diacritics*, vol. 16 (No. 1), ss. 22-27. Tillgänglig: <http://www.jstor.org/stable/464648> [2015-11-04]

Lunds Ungdoms- och Hemgård. (u.å). *Om oss*. Tillgänglig: <http://www.hemgarden.org/om-oss.html> [2016-01-24]

Lunds Ungdoms- och Hemgård (2013). *Stadgar för föreningen Lunds Ungdoms- och Hemgård, 845000-3440* [stadgar]. <https://drive.google.com/file/d/0B3HSfxY4x5mNEtiRmNMOGpmTms/view> [2016-01-24]

Olsson, L. (2008). *Den självorganiserade staden Appropriation av offentliga rum i Rinkeby*. Diss. Lund: Lunds universitet. Tillgänglig: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=817877&fileId=1036524> [2015-11-25]

Olwig, K. R. (2006). GLOBAL GROUND ZERO, PLACE, LANDSCAPE AND NOTHINGNESS. I: Terkenli, T. S. & d'Hautesserre, A-M. (red), *Landscapes of a New Cultural Economy of Space*. Dordrecht: Springer, ss. 171-192. Tillgänglig: LIBRIS

Patel, R. & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetoikens grunder: Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 3. uppl., Lund: Studentlitteratur

SLU. (u.å). *Kenneth R. Olwig*. Tillgänglig: <http://www.slu.se/Documents/externwebben/ljt-fak-dok/Landskapsarkitektur,%20planering%20och%20förvaltning/Kenneth%20R%20pdf.pdf> [2016-02-13]

Saltzman, K. (2009a). Revor och fransar i vardagens föränderliga landskap. I: Saltzman, K. (red), *Mellanrummens möjligheter: studier av föränderliga landskap*. Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, ss. 23-55

Saltzman, K. (2009b). Staden emellan och vid sidan av. I Saltzman, K. (red.) *Mellanrummens möjligheter: studier av föränderliga landskap*. Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, ss. 7-21

Studio Miessen. (u.å). *Markus Miessen*. Tillgänglig: <http://www.studiomiessen.com/markus-miessen/> [2016-01-11]

Figurförteckning

Figur 1. Maria Odén (2016)

Figur 2. En sammansättning av en översiktsplan över Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård (Maria Odén, 2016) och lantmäteriets karta enligt följande referens:
Fastighetskatan raster © Lantmäteriet, i2014/764

Figur 3. Maria Odén (2016)

Figur 4. Maria Odén (2016)

Figur 5. Maria Odén (2016)

Figur 6. Maria Odén (2016)

Figur 7. Maria Odén (2016)

Figur 8. Maria Odén (2016)

Figur 9. Maria Odén (2016)

Figur 10. Maria Odén (2016)

Figur 11. Maria Odén (2016)

Figur 12. Maria Odén (2016)

Figur 13. Maria Odén (2016)

Figur 14. Maria Odén (2016)

Figur 15. Maria Odén (2016)

Figur 16. Maria Odén (2016)

Figur 17. Maria Odén (2016)

Figur 18. Maria Odén (2016)

Bilagor

Intervjufrågor Lunds Ungdoms- och Hemgårds trädgård 2-3/2-2016

Vad gör du här idag?

Hur uppfattar du den här platsen?

Vad gör folk när de är på den här platsen?

Vet folk om att den här platsen finns?

Vem brukar vara här?

Får man göra vad man vill här?

Skiljer sig den här platsen från andra offentliga miljöer i staden?

Om ja: På vilket sätt?

Är det någon som bestämmer över den här platsen?

Om ja: Vem?